

2016-08

jaargang 47
nummer 08
oktober 2016

De Vrijdenker

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

Sinds 1856

zaterdag 8 oktober 2016, 14.00 u.

**Anton Constandse Lezing
in De Balie, Amsterdam**

IN DIT NUMMER ONDER MEER

Bizarre stellingen en goede bedoelingen
Katholieke heiligen en islamitische Nobelprijswinnaars
De Grote Amerikaanse Religiekennisenquête

Onderdrukking en humanistische zending
Antizionisme en antisemitisme
Samenleving en religie

VRIJDENKERSBORREL

Een Vrijdenkersborrel (of Verlichtingsborrel of Tafel van de Rede) is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, skeptici en andere belangstellenden op zoek naar de rede. Er worden een aantal van deze evenementen in Nederland georganiseerd. Zou u er zelf eentje willen organiseren? Neem dan contact met ons op via info@devrijgedachte.nl.

!!! LET OP: Tijd en plaats van de hieronder vermelde borrels kunnen veranderen.

■■■ Kijk dus altijd op onze website voor de actuele informatie.

Amsterdam – Vrijdenkersborrel

Locatie: Café Heffer, Oudebrugsteeg 7, Amsterdam
Wanneer: elke derde woensdag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: amsterdam@devrijgedachte.nl

Deventer – Vrijdenkersborrel

Locatie: De Fermerie, Muggeplein 9, Deventer
Wanneer: elke eerste donderdag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: deventer@devrijgedachte.nl

Den Haag – Haagse Verlichtingsborrel

Locatie: Stadsbrasserie De Ooievaer, Turfmarkt 2, Den Haag
Wanneer: elke tweede maandag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: €3,00, drankjes voor eigen rekening
Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Nijmegen – Vrijdenkersborrel

Locatie: Café We Gaan Beginnen, De Ruyterstraat 26, Nijmegen
Wanneer: elke laatste maandag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: nijmegen@devrijgedachte.nl

Utrecht – Vrijdenkersborrel

Locatie: Café Willem Slok, Korte Koestraat 2, Utrecht
Wanneer: elke eerste maandag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: utrecht@devrijgedachte.nl

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-
pagina

COVER.

Voorop: Aankondiging AC-Lezing, foto Lubach: René van Elst, foto Icke: Astrid Koppers.

Achterop: Amsterdam, theater Bellevue, 11 sept. 2016: **boven:** Arjen Lubach ontvangt het bij zijn benoeming tot Vrijdenker van het Jaar 2016 behorende beeldje (gemaakt door Saskia Spigt) uit handen van voorzitter Fabian van Langevelde; **onder:** v.l.n.r. René van Elst (hoofdredacteur De Vrijdenker), Richard Duijnste (bestuurslid), Leon Korteweg (bestuurslid), Arjen Lubach, Fabian van Langevelde (voorzitter). Foto's van René van Elst, met hulp van een dame van Lubachs productiebedrijf.

*De Vrijdenker • jaargang 47 • nummer 08 • oktober 2016***I N H O U D**

Titel	Auteur	Pag.
• Colofon De Vrijdenker / Informatie De Vrije Gedachte	<i>Redactie / Bestuur</i>	2
• Anton Constandse Lezing	<i>Bestuur</i>	3
• Leo Polak	<i>Jan Bontje</i>	4
• Oproep voor themanummer november	<i>Redactie</i>	4
• De Grote Amerikaanse Religiekennisenquête	<i>Jan Willem Nienhuys</i>	5
• Verknipte heiligen	<i>Anton van Hooff</i>	7
• Antwoorden op de religiekennisenquête	<i>Jan Willem Nienhuys</i>	9
• Bizarre stellingen	<i>Thomas Spickmann</i>	12
• Goede bedoelingen	<i>Jan Bontje</i>	13
• Met grote woorden smijten	<i>Enno Nuy</i>	14
• Is het individu een christelijke uitvinding?	<i>René van Elst</i>	15
• Waar zijn de islamitische Nobelprijswinnaars?	<i>Anton van Hooff</i>	18
• Zingenot	<i>Jan van der Werff</i>	19
• Een samenleving kan best zonder religie	<i>Willem Vermaat</i>	20
• Diversiteit in onderdrukking	<i>Floris van den Berg</i>	21
• Dominee, pastoor of rabbi? (4)	<i>(J.G. ten Bokkel)</i>	23

Woon op 8 oktober de
Anton Constandse Lezing bij!
Meer info op pag. 3.

COLOFON De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de **vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte**, waarover meer in nevenstaand kader.

Redactie:

Jan Bontje
René van Elst, hoofd-, eind- en opmaakredacteur
Els Geuzebroek
Anton van Hooff
Paul Hopster
Thomas Spickmann

Adres:

Postadres: Postbus 398, 3500 AJ Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: redactie@devrijgedachte.nl
Website: devrijgedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

(Leden- en) abonnementsadministratie:
ledenadministratie@devrijgedachte.nl

Kosten:

- Lidmaatschap met abonnement € 56,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 24,— „
- Abonnement € 35,— „
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar met abonnement) € 24,— „
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b. digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

INFORMATIE De Vrije Gedachte

De **vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte** is opgericht in 1856 onder de naam De Dageraad.

Bestuur:

Richard Duijnstee
Gerhard Elferink, ledenadministrateur
Jacques Honkoop, penningmeester / vice-voorzitter
Leon Korteweg
Dik Kruithof, secretaris
Fabian van Langevelde, voorzitter
Saskia Spigt

Adres:

Postadres: Postbus 398, 3500 AJ Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: info@devrijgedachte.nl
Website: devrijgedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:
ledenadministratie@devrijgedachte.nl

Lidmaatschap / abonnement van tijdschrift De Vrijdenker:

zie het nevenstaand Colofon van dit blad

Internet:

- Website: devrijgedachte.nl
- YouTube-kanaal: www.youtube.com/channel/UCGBnWeBAI4MF2n9OnyQqzLw
- Facebook-pagina: <https://www.facebook.com/DeVrijeGedachte/>

ANTON CONSTANDSE LEZING

za. 8 oktober 2016, 14:00 uur

in De Balie, Amsterdam

De atheïstisch-humanistische vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte, bestaand sinds 1856, organiseert jaarlijks een lezing ter nagedachtenis van Anton Constandse, gevolgd door de uitroeping van een Vrijdenker van het Jaar. Dit evenement staat altijd garant voor een interessante middag. Dit jaar wordt de lezing verzorgd door hoogleraar theoretische sterrenkunde en beeldend kunstenaar **Vincent Icke**. Tevens wordt deze middag schrijver, cabaretier, televisiepresentator en rechtgeaarde atheïst **Arjen Lubach** uitgeroepen tot Vrijdenker van het Jaar. Hij zal slechts aanwezig zijn via een videoboodschap. Dit alles wordt muzikaal omkaderd door kleinkunstduo **Voor Galg En Rad**.

Datum: zaterdag 8 oktober 2016

Locatie: De Balie, Kleine-Gartmanplantsoen 10, Amsterdam

Aanvang: 14.00 uur (inloop met koffie/thee vanaf 13.30 uur)

Toegang: bij aanmelding vooraf €13,- Bij betaling aan de deur €18,-

Aanmelden: <http://www.debalie.nl/agenda/> of tel. 020 5535 100.

Vincent Icke (1946) is hoogleraar theoretische sterrenkunde aan de Universiteit Leiden en bijzonder hoogleraar kosmologie aan de Universiteit van Amsterdam. Icke was columnist voor NRC Handelsblad en schrijft verder voor Zenit, Natuurwetenschap & Techniek en Intermediair. Daarnaast is hij redactielid van het Nederlands Tijdschrift voor Natuurkunde. Hij is tevens beeldend kunstenaar. Vincent Icke treedt regelmatig op als gast in televisieprogramma's zoals RVU's God bestaat niet, VARA's Nieuwslicht en De Wereld Draait Door.

Arjen Lubach (1979) is schrijver, cabaretier en televisiepresentator. Hij kreeg vooral bekendheid door zijn wekelijkse programma Zondag met Lubach bij de VPRO. Lubach omschreef zichzelf als "een rasechte republikein" en sprak zich uit tegen de Nederlandse monarchie. Geloven in een god vindt hij iets opmerkelijks en hij stelt zich assertief op tegen uitwassen vanuit het geloof. Terugkijkend op zijn eigen periode als gelovige noemt Lubach het "de grootste brainwash ever. Pertinente onzin". Volgens hem had hij door het geloof een groot schuldgevoel over zondig leven. Hij noemt het "schandalig" dat hem het bidden is aangeleerd, maar neemt het zijn ouders niet kwalijk. Het loskomen van het geloof ervoer hij als "een enorme bevrijding" en rustgevend.

Voor Galg En Rad - 'We zijn niet grappig, daar is het leven te tragisch voor' is het motto van dit kleinkunstduo. Zwarte humor loopt als een rode draad door hun tweestemmig gezongen pianoliedjes. De twee Nijmeegse dames spelen liedjes over stalkers, twijfelachtige basisschooldocenten, doorgeslagen commando's en de vraag waarom je in vredesnaam geen whisky in Disneyland kunt kopen. Met een muzikale stijl die beïnvloed is door pop, blues, klassiek en een vleugje ragtime kan iedereen zich zowel een beetje thuis als een tikkeltje unheimisch voelen. Het duo begon in 2011 als muzikaal intermezzo bij debatten in Arthouse Lux en heeft zich sindsdien met een volledig programma laten horen o.a. op het Lustrum van de Radboud Universiteit, Fringe Delft 2013-2015 en op diverse podia tijdens de Nijmeegse Zomerfeesten. Voor Galg En Rad heeft onlangs haar eerste album uitgebracht.

foto Icke: Astrid Koppers; foto Lubach: René van Elst

Leo Polak

Jan Bontje

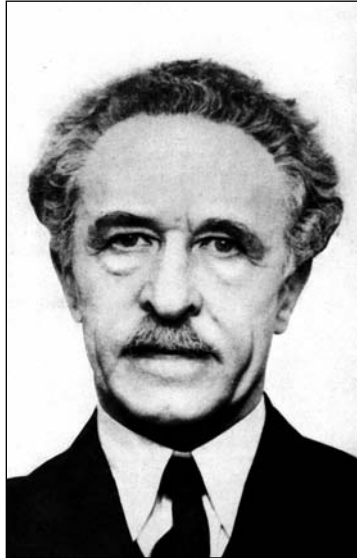
Op vrijdag 9 december 2016 zal het precies 75 jaar geleden zijn dat de rooms-katholieke dictator Adolf Hitler deze zachtvaardige geleerde en vrijdenker in Sachsenhausen vermoordde. Polak's woorden zijn uiterst actueel: alleen de Rede verenigt de mensen.

In Saoedi Arabië mogen vrouwen niet autorijden omdat ze daarvan lust in seks zouden krijgen. Kennelijk laat allah mannen autorijden opdat deze testosteronbommen voor nog meer mo-slimmetjes zorgen? Een slimme god die met zijn tijd meegaat en gebruik maakt van slimme heidense, want niet—islamitische, techniek en technologie... Ultra-orthodoxe joden in Israël vinden dat vrouwen niet mogen zingen, omdat ze daarvan lust in seks krijgen. Hun enige god (nou ja, enige) legt het accent dus net even anders, maar is even macho en even vrouwonvriendelijk als zijn mohammedaanse evenzeer unieke evenknie.

In Urk werd ooit een matroos ontslagen omdat hij naar Radio 538 luisterde en een plaatje aanvraag. Die heidense zender is door de christelijke god immers hoogstpersoonlijk taboe verklaard voor gristenen? Vraag maar aan de dominee.

De paus van de Romeinse katholieken tot slot vindt nog steeds dat priesters geslacht(s)loze mannen zijn en verbiedt normale mensen seks voor het huwelijk. En condooms mogen uiteraard ook niet, want je mag god niet voor l*1 zetten. Kindermisbruik door zijn priesters is natuurlijk een heel ander verhaal.

Jawel: god, allah en jahweh, alle drie de enige god die er is, regelt het seksleven van zijn respectieve gelovigen, die

anders maar uit de band zouden springen, vreselijk vleselijk zouden worden, uit de kast zouden komen, het kindertal (en dus zijn aanhang) zouden beperken of anderszins een hoge toon zouden aanslaan. Er gaan echter geruchten dat zelfverklaarde religieuze leiders deze en andere ongein verzinnen en zelf doen waar ze zin in hebben. Maar dat is natuurlijk heidense, atheïstische, laster van vrijdenkers en ander gespuis. Tot overmaat van ramp komt daar nog bij dat orthodoxe geloven/gelovigen elkaar te vuur en te zwaard bestrijden. Alleen de Rede verenigt de mensen en het geloof verdeelt hen, zei de filosoof en vrijdenker Leo Polak (1880-1941) in een radiorede in 1931.

Dat geloof verdeelt en onderdrukt, bewees de toenmalige christelijke regering: die verbood spoedig na de rede van Polak en andere heidense uitingen, 'godslastering' - wat dat ook moge zijn. Toen het bevriende staatshoofd Hitler in 1933 aan zijn dodenrit begon en de Vrijdenkers Radio Omroep (VRO) hem uiteraard fel veroordeelde, kreeg de NSB het voor elkaar dat de gristelijke regering de VRO verbood. Toen het blonde beest ons land verkrachtte, werd Leo Polak, professor aan de universiteit van Groningen, van joodse komaf en fel bestrijder van racisme, Jodenhaat en nazisme, verraden en door de moffen gevangengenomen. Wij doen er goed aan, aan hem te blijven denken en zijn inspirerende rol in de vrijdenkersbeweging te blijven benadrukken.

Jan Bontje (Rotterdam, 1947) is o.a. columnist en redacteur van De Vrijdenker.

THEMANUMMER NOVEMBER: UTOPIEËN / DYSTOPIEËN

Lezer, droomt u van een betere of zelfs ideale samenleving? Hoe zou die er uit kunnen zien? Collectivistisch of individualistisch? Hoe komen we daar?

Of ziet u het de verkeerde kant op gaan met mens en samenleving? Waar gaat het mis, wie zijn (m/v) schuld is dat en is er nog iets aan te doen?

Maak ons deelgenoot van uw maatschappijdroom of -nachtmerrie, of commentarieer die van een ander uit heden of verleden. Schrijf uw gedachten op voor het komende novemnummer van ons lijfblad, een themanummer dat gewijd zal zijn aan utopieën en dystopieën.

Tip: kijk voor inspiratie naar de Wikipedia-artikelen Utopie en Dystopie (zo mogelijk ook naar niet-nederlandstalige versies).

Wij zien uw bijdragen graag tegemoet vóór 15 oktober. Alvast onze dank!

De Redactie.

De Grote Amerikaanse Religiekennisenquête

Jan Willem Nienhuys

Het volgende is een stel vragen die in 2010 aan een steekproef uit de Amerikaanse bevolking werden gesteld. Die had gemiddeld maar de helft van deze eenvoudige vragen goed. De atheïsten deden het beter, die haalden gemiddeld vijf punten meer. Probeer u het ook eens. De bonuspunten en bonusvragen zijn hier toegevoegd. Elke vraag telt voor een punt.

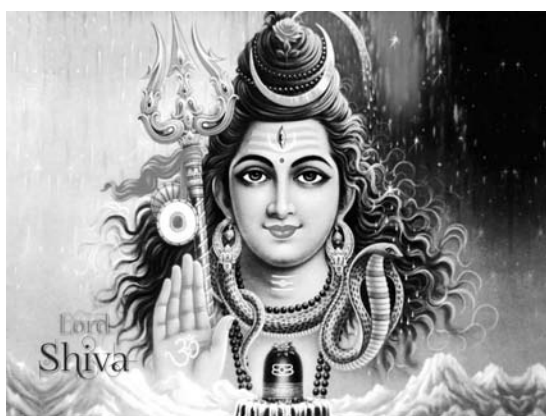
1. Op welke dag van de week begint de joodse sabbat?
a. vrijdag b. zaterdag c. zondag

2. Ramadan is
a. Het hindoeïstische lichtjesfeest
b. De islamitische heilige maand
c. De joodse Grote Verzoendag
(1 bonuspunt als u van alle drie de oorspronkelijke namen kent)

3. Wie is de oppergod volgens de Griekse mythologie?
a. Zeus b. Mars c. Apollo

4. Hoe heet het heilige boek van de moslims?

5. Welke van de volgende vier godsdiensten is degene die streeft naar een toestand die vrij is van alle lijden en die men in die godsdienst nirvana noemt?
a. islam b. boeddhisme c. hindoeïsme d. christendom

6. In welke godsdienst zijn
◀ Shiva en Vishnoe belangrijk?
a. islam
b. boeddhisme
c. hindoeïsme
d. christendom

7. Wat is een atheïst?
a. iemand die gelooft dat God

bestaat
b. iemand die niet gelooft dat God bestaat
c. iemand die onzeker is of God bestaat.

8. Wat is een agnost?
a. iemand die gelooft dat God bestaat
b. iemand die niet gelooft dat God bestaat
c. iemand die onzeker is of God bestaat.

9. Hoe heet het eerste boek van de Bijbel?
(1 bonuspunt als u de titel weet in de taal waarin het geschreven is.)

10. Wat zijn de namen van de vier eerste boeken van het Nieuwe Testament in de Bijbel, dus van de vier evangeliën?

(1 bonuspunt als u de correcte volgorde kent, maar 0 punten als u er eentje mist.)

11. Waar is volgens de Bijbel Jezus geboren?
a. Nazareth b. Jericho c. Bethlehem d. Jeruzalem

12. Wanneer is de mormoonse religie gesticht?
a. Voor 1200 b. tussen 1200 en 1800 c. na 1800

13. Het Boek van Mormon verhaalt over de verschijning van Jezus (na zijn hemelvaart) aan
a. Aziaten b. personen in het Midden-Oosten c. Amerikanen

14. Welke van de volgende uitspraken geeft het best weer wat de rooms-katholieke leer zegt over het brood en de wijn van de de communie:
a. brood en wijn worden *echt* lichaam en bloed van Jezus Christus
b. brood en wijn zijn *symbolen* van lichaam en bloed van Jezus Christus

15. Wie zeggen traditioneel dat de verlossing uitsluitend door het geloof komt?
a. zowel de rooms-katholieken als de protestanten
b. de rooms-katholieken wel, maar de protestanten niet
c. de rooms-katholieken niet, maar de protestanten wel
d. de rooms-katholieken niet, en de protestanten ook niet

16. Welk van de volgende vier is *niet* een van Tien Geboden of behoren ze allemaal tot de Tien Geboden?
a. Gij zult niet echtbreken
b. Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet
c. Gij zult niet stelen
d. Gedenk de sabbat
e. a,b,c,d zijn allemaal in de Tien Geboden

17. Welke Bijbelse persoon had volgens de Bijbel een belangrijke rol bij de uittocht uit Egypte?
a. Abraham b. Mozes c. Job
d. Elijah

Jan Willem Nienhuys (1942) was universitair docent wiskunde en is secretaris van Skepsis

18. Welke Bijbelse persoon was volgens de Bijbel bereid zijn zoon te offeren voor God?

- a. Abraham b. Mozes c. Job d. Elijah

19. Welke Bijbelse persoon was volgens de Bijbel gehoorzaam aan God ondanks intens lijden?

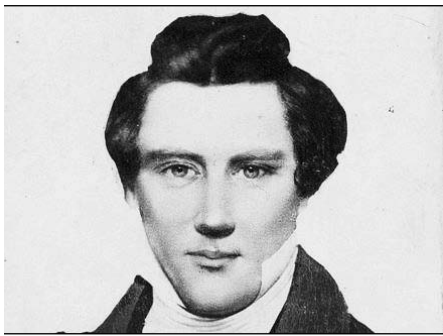
- a. Abraham b. Mozes c. Job d. Elijah

20. Moeder Teresa was

- a. rooms-katholiek b. joods c. boeddhistisch d. mormoons
e. hindoeïstisch

21. De Dalai Lama is

- a. rooms-katholiek b. joods c. boeddhistisch d. mormoons
e. hindoeïstisch

22. ◀ Joseph Smith was
a. rooms-katholiek b. joods
c. boeddhistisch
d. mormoons
e. hindoeïstisch

23. Maimonides was
a. rooms-katholiek b. joods
c. boeddhistisch
d. mormoons
e. hindoeïstisch

24. De grondwet van de VS, met inbegrip van de amendementen, zegt over religie (kies wat het meest toepasselijk is)

- a. De overheid moet speciale aandacht geven aan het christendom
b. De overheid mag geen religie bevoordelen of hinderen
c. De grondwet zegt niets over religie

25. Het Amerikaanse Federale Hooggerechtshof (Supreme Court) heeft geoordeeld over de vraag of een docent op een openbare school mag voorgaan in gebed. Het oordeel luidde:

- a. dat mag b. dat mag niet

26. Het Amerikaanse Hooggerechtshof (Supreme Court) heeft geoordeeld over de vraag of een docent op een openbare school uit de Bijbel mag voorlezen als voorbeeld van literatuur. Het oordeel luidde:

- a. dat mag b. dat mag niet

27. Het Amerikaanse Hooggerechtshof (Supreme Court) heeft geoordeeld over de vraag of een docent op een openbare school les mag geven in vergelijkende godsdienstleer. Het oordeel luidde:

- a. dat mag b. dat mag niet

28. Welke religie heeft de meerderheid van de mensen (volgens zichzelf) in India?

- a. boeddhisme b. hindoeïsme c. islam d. christendom

29. Welke religie heeft de meerderheid van de mensen (volgens zichzelf) in Pakistan?

- a. boeddhisme b. hindoeïsme c. islam d. christendom

30. Welke religie heeft de meerderheid van de mensen (volgens zichzelf) in Indonesië?

- a. boeddhisme b. hindoeïsme c. islam d. christendom

31. Welke persoon inspireerde de protestantse Hervorming door zijn geschriften en handelingen?

- a. ◀ Maarten Luther
b. Thomas van Aquino
c. John Wesley

32. Welke persoon ontwikkelde de evolutietheorie?

- a. Sigmund Freud b. Charles

Darwin c. Clarence Darrow

33. Bij welke Amerikaanse rechtszitting(en) ging het erom of evolutietheorie op openbare scholen mag worden onderwezen?

- a. de processen van Salem b. het proces tegen Scopes
c. Brown tegen Board of Education
(1 bonuspunt als je van alle drie processen weet waar ze over gingen.)

34. Welke prediker was actief in de periode van de zogeheten First Great Awakening van de Amerikaanse geschiedenis?

- a. Jonathan Edwards b. Billy Graham c. Charles Finney

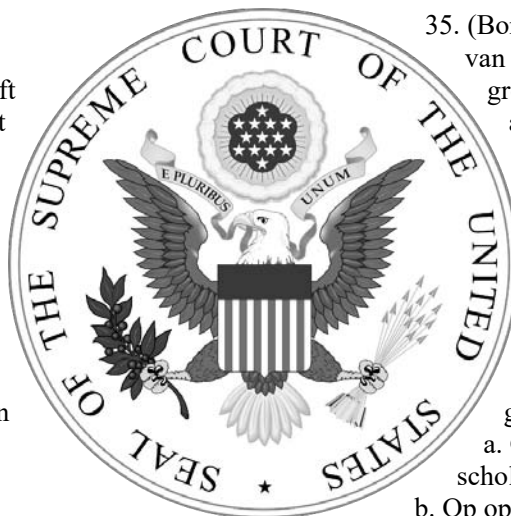
35. (Bonusvraag) Het beginsel van scheiding van kerk en staat is in de Nederlandse grondwet vastgelegd.

- a. dit is waar b. dit is niet waar

36. (Bonusvraag) Een belangrijke persoon in het Ethisch Reveil was
a. J.R. Thorbecke b. Guillaume Groen van Prinsterer
c. Dries van Agt
d. Abraham Kuyper

37. (Bonusvraag) Artikel 23 van de grondwet zegt over het onderwijs:

- a. Godsdienstige lagere en middelbare scholen worden betaald door de overheid
b. Op openbare lagere scholen moet gelegenheid worden gegeven tot het ontvangen van godsdienstles of zedelijk onderricht.
c. De vrijheid van het bijzonder onderwijs bij de aanstelling van leerkrachten wordt geëerbiedigd.
d. Geen van a, b, c.

Antwoorden na het volgende artikel.

Verknipte heiligen

Anton van Hooff

De canonisatie van de omstreden ‘Moeder’ Teresa heeft me weer eens bevestigd in de overtuiging dat alle heiligen verknipte persoonlijkheden waren. Die opvatting heeft al vroeg bij mij postgevat. Aanleiding was een van de weinige boeken die we in huis hadden, het prijsboek dat mijn moeder in 1927 had gekregen bij het verlaten van de Lagere School in Leidschendam. De zusters Franciscanessen kenden haar de Eerste Prijs van Gedrag en Vlijt toe – ik kom uit een braaf nest. De premie was de *Katholieke Kindertuin of Legendes voor Kinderen* geschreven door de Jezuïet Fr. S. Hattler, ‘met vergunning des schrijvers uit het Hoogduitsch vertaald door J. M. Vincent’. Ik vraag me af of mijn moeder het hoogdravende werk ooit heeft gelezen. Ze stond het inder tijd gretig aan mij af. Ik heb er als puber in elk geval van gesmuld. Het heeft mede mijn godsgeloof ondermijnd.

Het boek behandelt heiligen van de zomertijd. *Sancti* in eigenlijke zin waren de martelaren. Tegenwoordig denken sommigen dat martelaren lieden zijn die martelen. Zo schreef iemand in een artikel over de ophefing van de amnestie voor de Argentijnse militaire beulen: ‘Daardoor konden de martelaars en moordenaars van de junta worden vervolgd.’ Het is

Anton van Hooff (1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte.

de verwarring die ook bij gijzelaar’ bestaat. Het woord martelaren is afgeleid van het Griekse *martyres*, dat ‘getuigen’ betekent, voor de christenen waren het zij die totterdood getuigden van hun geloof. Mijn moeders boek heeft het mooie oud-Nederlandse woord ‘bloedgetuigen’.

Het moet voor een elfjarige die mijn moeder was, uiterst opwekkend zijn geweest te lezen van de bloederige folteringen die Blandina [afbeelding z.o.z.] in 177 in Lyon werden aangedaan. ‘De beulen waren afgemat van alle folteringen, die zij haar hadden doen lijden en bekenden des avonds dat zij haar geene nieuwe martelingen meer konden aandoen.’ Ter dood veroordeeld werd zij aan een paal gebonden die de vorm had van een kruis. ‘In dien toestand moest zij door leeuwen of tijgers verscheurd en verslonden worden.’ Maar de wilde dieren raakten haar niet aan. De meeste van de anderen werden als Romeins burger tenminste ‘fatsoenlijk’ onthoofd, maar als slavin had Blandina geen (burger)rechten. In de arena werd zij eerst ‘wreedaardig gegeeseld en geheel verscheurd, daarna doorstond zij de marteling van het vuur. Ten laatste wikkelde men haar zoodanig in een groot net, dat zij zich niet kon bewegen. Toen zij daar zoo lag, werd er een woedend gemaakte stier tegen haar losgelaten. Deze stiet haar met zijne horens, wierp haar in de hoogte en sleepte haar her- en derwaarts. Blandina scheen intusschen in het vurigste gebed tot Christus verzonken.’ Omdat ook deze behandeling niet haar einde bracht, stiet men haar ten slotte het zwaard in de keel.

Bij de Heilige Aquilina werden gloeiende ijzeren priemen in het hoofd gestoken. Men liet haar voor dood liggen, maar de volgende ochtend verscheen ze uitdagend voor de Romeinse magistraat. Deze liet het zwaard het werk maar afmaken.

En zo staat de *Katholieke Kindertuin* vol met wellust beschreven wreedheden. Zo werd de Heilige Vitus in een ketel kokende pek en lood gestopt – andere bronnen houden het op olie [afbeelding z.o.z.]. De sprongen die hij in dit bad maakte, hebben het begrip Vitusdans doen ontstaan (afb. op pag. 10). De moeder van de driejarige Quiricus ‘verheugde zich met een bovennatuurlijke blijdschap’ omdat de landvoogd haar driejarige zoontje die maar bleef roepen ‘Ik ben Christen! Ik ben Christen!’ bij de voet had gegrepen en ‘hem van de hoogte van den rechterstoel met geweld op de vloer slingerde. Het hoofdje van den kleinen Martelaar werd tegen den steenen trap verbrijzeld, en de plaats ver in het rond met zijn onschuldig bloed bespat.’ Moeder jubelde dat de Heer haar kind nog vóór haar de ‘onverwelkbare’ martelaarskroon had geschonken.

In onze tijd zou men acuit een jeugdpsychiater hebben ingeschakeld.

Hét voorbeeld van kuisheid voor de katholieke jongen was de Jezuïetenheilige Aloysius ▼ – die zijn naam aan menige school heeft gegeven. Zijn gedrag op straat zou nu als verkeersgevaarlijk worden beschouwd: ‘hij wilde niets zien, wat maar eenigszins gevaarlijk voor hem had kunnen worden. Vandaar dat hij op straat niet nieuwsgierig naar alle kanten rondzag, maar vóór zich keek en de ogen zedig neersloeg. Bij het opstaan had hij nauwelijks den voet uit het bed, of aanstonds bedekte hij hem om hem niet ontbloot te zien.’ Hij zou eens ongeregelde gedachten kunnen krijgen van een naakte voet! Jodenhaat moest bij mijn moeder worden aangewakkerd door het verhaal van de Zalige

De gruwelijke verhalen in de *Katholieke Kindertuin* worden afgewisseld door allerzoetste relazen over het latere soort heiligen, de Belijders (*Confessores*). Toen het christendom dominant werd, was het nu eenmaal onmogelijk om via het martelaarschap heiligheid te bereiken. De nieuwe heiligen trokken zich terug in de woestijn (wel in de buurt van een stad; ze moesten gezien worden), lieten zich in een kluis in metselen en namen plaats op zuilen.

Net als bij de martelaren houdt de auteur zijn jeugdig lezerspubliek de voorbeelden van leeftijdsgenoten voor. Zo weigerde de Zalige Marianna, ‘Lelie van Quito’, reeds als driejarige zich te laten kussen door een vriend van de familie – onmiskenbaar voorteken van kuisheid. Overigens vraagt de lezer zich bij dit voorval af, wie het meest afwijkend gedrag vertoonde, want van de huisvriend wordt gezegd: ‘Van dit oogenblik af eerde hij haar als een heilige.’ Als twaalfjarige richtte zij een deel van het huis als kluisenaarsverblijf in. ‘Zij bracht er verscheidene werktuigen van boetvaardigheid alsmede eene doodskest heen en plaatste ook een altaartje.’ Veertien jaar later stierf ze daar ‘in de geur van heiligheid’.

Andreas van Rinn, een kind van twee jaar dat in 1462 door Joden werd ontvoerd, mishandeld, met messen gekerfd. Ten slotte sneed de rabbijn hem de keel af.

Gelukkig hoefden de Nederlandse lezers hun heilige voorbeelden niet al te ver van de landsgrenzen te zoeken: België leverde in de zeventiende eeuw een jeugdige Jezuïetenheilige in de persoon van Johannes Berchmans. Als zevenjarige stond hij voor het kriecken van de dag op, deed zijn morgengebed en ging dan weg. Zijn grootmoeder vroeg hem wat hij dan toch deed. Het bleek dat hij nog voor de school begon drie of vier heilige missen bijwoonde. Hij was van eenvoudige afkomst, maar omdat geestelijken hem onder hun hoede namen, kon hij doorstuderen. Tegenover zijn studiegenoten gedroeg hij zich als een onuitstaanbare kwezel (zo staat het natuurlijk niet in het boek). Zeventien jaar oud, in 1616, trad hij toe tot de orde van de schrijver. Twee jaar later zette hij zijn studie in Rome voort, waar

hij zich een trouwe navolger van de H. Aloysius betoonde. ‘De goede God riep ook hem, tot loon voor zijn heilig leven en om hem aan de gevaren dezer wereld te onttrekken, op zeer jeugdigen leeftijd tot Zich.’ Deze laatste goddelijke overweging is bepaald niet sterk. Pas tweeënhalve eeuw later kregen de Jezuïeten het voor elkaar dat Berchmans heilig werd verklaard. Vlaanderen heeft nog diverse Berch-

De H. Aloysius legt voor het beeld van Maria de ‘Geloofte van Zuiverheid’ af.

mans Colleges. In Nijmegen leeft zijn naam nog voort in het Berchmannianum, voorheen een studiehuis van de Jezuïeten, nu verpleeghuis voor de uitstervende religieuzen.

Eigenlijk heb ik een diep wantrouwen tegen alle zogenaamd grote mannen en vrouwen; wat is de andere kant van de bladzijde? Meestal narcisme, grootheidswaan, immoraliteit? Zeker heiligheid heeft haar prijs; zij wordt betaald met onuitstaanbaar of zelfs ontaard gedrag zoals bij Moeder Teresa van Calcutta die haar patiënten liever liet lijden dan genezen.

Er is iets moois aan het zien hoe de armen hun lot aanvaarden, om ze te zien lijden zoals Christus aan het kruis. De wereld wint veel bij het lijden van deze mensen.

Inleiding bij de antwoorden op de vragen van de Grote Amerikaanse Religiekennisenquête (vervolg van pag. 5 en 6)

Jan Willem Nienhuys

De vragen 1 tot en met 34 (maar niet de bonusvragen) werden in de vroege zomer van 2010 door het Pew-instituut telefonisch voorgelegd aan 3412 Amerikanen. Dit om na te gaan of het waar was wat een professor in 2007 beweerd had: Amerikanen zijn heel religieus maar ze weten geen bal van religie. Van de ondervraagden waren er 74 atheïst. De enquêteurs hebben nog behoorlijk wat extra moeite moeten doen om voldoende atheïsten en agnosten te krijgen. Zo'n telefoonenquête is een heel gedoe, want veel nummers zijn in gesprek of er komt geen gehoor, en als je wel iemand te spreken krijgt, maakt een kwart van de respondenten het interview af, maar weigert twee derde en de rest gooit halverwege de hoorn op de haak. De atheïsten die meededen, scoorden over het algemeen beter dan iedereen anders. Op vragen betreffende andere religies scoorden ze meestal beter dan iedereen op de aanhangers van die religie na dan. De respondenten moesten nog een hele zwik vragen over zichzelf en hun geloof beantwoorden plus nog enkele algemene vragen op het gebied van algemene cultuur en wetenschap (bijvoorbeeld: wie schreef Moby Dick, waar dienen antibiotica voor en wat deed Susan B. Anthony?) Ook op dit punt waren de atheïsten beter onderlegd, dus het ligt voor de hand te denken dat ze beter ontwikkeld waren dan de rest. Overigens scoorden de atheïsten ook beter als je rekening hield met opleiding. De religieus georiënteerde Amerikanen kijken niet buiten de eigen kring. De joden en mormonen scoorden vrijwel even goed als de atheïsten. Wie het totale rapport wil bekijken moet maar googelen op pew 2010 religion.

Hier zijn de antwoorden.

1. De joodse sabbat begint vrijdagavond met zonsondergang, dus a.
2. a, b en c zijn Divali, Ramadan, Jom Kippoer, dus b. Deepavali of varianten zijn uiteraard ook goed.

3 a. Zeus is de Griekse oppergod. Apollon was god van van alles en nog wat, onder andere de zon en de muziek en voorspellende gaven en universele redder. De Romeinen noemden hem Apollo. Mars is de Romeinse naam van de god van de oorlog (Ares bij de Grieken).

4. Koran. Merkwaardig genoeg kon acht jaar na 11 september 2001 nog steeds maar nauwelijks de helft van de respondenten desgevraagd de naam van dit boek noemen. Het Pew-instituut leek alleen 'Muslim' te kennen als naam voor de islam, of misschien dacht men dat Islam/Muslim voor de respondenten een te lastig onderscheid zou zijn. Het is maar goed dat ze niet gevraagd hebben naar het leerstellig onderscheid tussen sjiieten en soennieten.

5 b. In het hindoeïsme heet die toestand moksha, niet nirvana ▼.

6 c.

7 b. Hier gaf nog 5% van de respondenten het antwoord a, 5% van de respondenten zei het antwoord niet te weten. Niet te moeilijk doen over 'geloven dat God niet bestaat' versus 'niet geloven dat God bestaat'. Het was toch wel de op een na makkelijkste vraag (85% goed). Voor de makkelijkste vraag, zie verderop.

8. Slechts 62% gaf het correcte antwoord c, en 22% zei het niet te weten. Agnost is ook een moeilijk woord.

9. Genesis. In het Hebreeuws begint het met de woorden Beresjiet bara Elohim, en Beresjiet is dan ook de joodse naam voor dit boek.

10. Mattheüs, Marcus, Lucas en Johannes in die volgorde. Hier zei 29% in het door en door christelijke Amerika het niet te weten. Op deze vraag scoorden de atheïsten trouwens opvallend slecht (39%) maar niet zo slecht als Spaanstalige katholieken (15%).

11. Bethlehem, dus c. Wordt genoemd door Mattheüs en Lucas. Slechts 71% wist dit. In het algemeen werden alle vragen over de Bijbel met afstand het slechtste gescoord door rooms-katholieken met een Latijns-Amerikaanse ('Hispanic') achtergrond.

12 c. De mormoonse religie is gesticht door Joseph Smith (geb. 1805), die zijn *Boek van Mormon* in 1830 publiceerde. Volgens dit boek is Jezus in Amerika verschenen. Kort daarna werd Smith de leider van een groep aanhangers. Nadat hij in 1844 een drukkerij vernield had die iets had afgedrukt waar hij het niet mee eens was, werd hij door een woedende menigte gelyncht. Daarna trokken zijn volgelingen onder leiding van Brigham Young naar Utah.

13 c. Zie boven.

14 a. Uiteraard wisten de rooms-katholieken dit beter dan de anderen, maar dit kernpunt van de roomse leer was slechts bekend aan 55% van de rooms-katholieken, die daarmee slechts iets beter scoorden dan de atheïsten.

15 c. Het 'sola fide' van Maarten Luther stond in schril contrast met de katholieke opvatting dat goede werken ook een mogelijkheid waren. Die roomse opvatting stond aan de basis van de praktijk dat subsidie aan de kerk ('goede werken') zo niet vergeving van zonden, dan toch wel kwijtschelding van postume straf kon bewerkstelligen, wat de basis was voor de handel in aflaten, wat weer de aanleiding vormde voor Luthers protesten. Opmerkelijk is dat het correcte antwoord bij de beide laatste vragen niet het antwoord was dat in meerderheid gegeven werd.

16 b. De Gulden Regel zoals hier geciteerd is Tobias 4:16. In de vorm 'Behandel een ander zoals je zelf behandeld wilt worden' staat ze in het Nieuwe Testament (Mattheüs 7:12 en Lucas 6:31). Ook in Leviticus 19:18 staat: hebt uw naasten lief als uzelf. Maar bij de Tien Geboden staat de Gulden Regel niet. Dus b. Nauwelijks meer de helft van de respondenten had dit antwoord goed.

17, 18, 19 De antwoorden zijn achtereenvolgens b, a, c. Het is verbazingwekkend dat op dit punt de atheïsten en agnosten met 87% beter wisten wie Mozes was dan verschillende groepen van protestanten en katholieken (48%-80%).

20, 21, 22, 23. De antwoorden zijn achtereenvolgens a, c, d, b. Nog niet de helft van de Amerikanen weet dat de Dalai Lama boeddhist is. Laat staan dat hij de leider van de gelug-sekte van de Tibetaanse boeddhisten is en dat hij streeft naar absolutistische theocratie over alle Tibetanen. Daarentegen wist 82% dat Moeder Teresa katholiek was.

Mozes Maimonides ► (ca. 1135-1204) ook wel genaamd Musa ibn Maimun was een beroemd joods geleerde, arts zowel als astronoom en filosoof. Hij werd geboren in Cordoba, en werkte later in Marokko en Egypte. Vijf instituten in de VS zijn naar hem genoemd, inclusief een flink ziekenhuis in New York.

Toch wist nauwelijks meer de helft van de joodse respondenten het antwoord. (Raden naar het antwoord werd subtiel ontmoedigd, en dat werkte kennelijk aardig, want bij de vraag naar Maimonides wist 71% het antwoord niet.)

24, 25, 26, 27. De antwoorden zijn achtereenvolgens b, b, a, a. De hoeveelheid religie op school is een heikel punt in de VS, en vraag 23 was een vraag waarop het goede antwoord het vaakst (89%) gegeven werd: de meester mag niet bidden in de klas. Daar staat tegenover dat slechts twee derde vraag 23

goed had. Dat kan er aan liggen dat alle kinderen in de VS dagelijks met de hand op het hart de eed van trouw aan de vlag met – sinds 1954 – de frase "one nation under God" moeten opzeggen, en dat 'In God we

trust' het officiële motto is van de VS, dat dan ook wettelijk verplicht op alle bankbiljetten staat. Dat werkt natuurlijk in de hand dat gewone Amerikanen atheïsten behalve als een stelletje goddelozen ook als landverraders zien en bijna de helft het zou afkeuren als hun kind met een atheïst(e) zou willen trouwen. Moslims kunnen op aanzienlijk meer sympathie rekenen. De interpretatie van het Eerste Amendement is dan ook dat gepraat over God geen specifieke religie bevoordeelt. Het Eerste Amendement zegt wel ongeveer wat er in b. staat, maar verzuimt te definiëren wat religie is. Meer dan de helft had vraag 26 fout. Dat wil zeggen dat men in plaats van te zeggen 'weet ik niet', antwoordde (51%): les in vergelijkende godsdienstleer is verboden. De atheïsten en joden staken bij vraag 26 met kop en schouders (62% resp. 60%) boven de rest uit (gemiddeld had 36% het antwoord goed).

28, 29, 30. De antwoorden zijn achtereenvolgens b, c, c. In feite is Indonesië het land met de meeste moslims, maar slechts een kwart van de Amerikanen weet dat de meerderheid van de Indonesiërs zich als moslim beschouwt. Het is al heel mooi dat slechts 4 percent denkt dat Indonesië overwegend christelijk is. Dat het land dat Osama bin Laden lange tijd onderdak gaf islamitisch is, bleek gemiddeld slechts twee derde van de respondenten te weten.

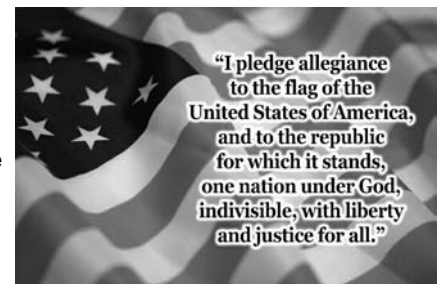
31 a. Zie ook vraag 15. Nogal teleurstellend wist minder dan de helft van alle protestanten en katholieken wie Maarten Luther was. Men zal zich afvragen wat die Wesley in dit rijtje doet, maar deze Engelsman stichtte in de 18de eeuw de methodistenkerk. Ongeveer 5% van de respondenten

noemde zich methodist, dat is een stuk meer dan het aantal atheïsten.

32. Het antwoord is natuurlijk b. Over ◀ Clarence Darrow zie volgende vraag.

Thomas van Aquino was een zeer productieve 13de-eeuwse theoloog, die de ideeën van Aristoteles in de christelijke leer integreerde. Men vraagt zich af wat deze vraag doet in een enquête over

religie. Een derde van de Amerikaanse bevolking vindt echter volgens deze enquête dat de Bijbel van voor tot achter letterlijk waar is, en 40% meent dat zo lang als de wereld bestaan heeft, mensen en andere levende wezens zoals wij die kennen, er geweest zijn. Dan is evolutietheorie een regelrechte loochening van een religieus geloof en dus ook een geloofskwestie.

33. Salem is de plaats waar de heksenprocessen (1692) werden gehouden en het Brown-proces (1954) ging over rassenscheiding in het onderwijs. Scopes was een leraar die zich beschikbaar had gesteld voor een proefproces (1925) dat bedoeld was om een 'christelijke' wet tegen evolutietheorie op school afgeschaft te krijgen. Clarence Darrow was de beroemde verdediger van Scopes. Het idee was om helemaal tot aan de Supreme Court door te procederen, maar door een procedurele fout van de rechter bleek de 'veroordeling' ongeldig en kon men niet in hoger beroep gaan, en de man die met grote verve Darrows tegenstander was geweest, William Bryan, stierf plotseling. Toen was het animo weg om het nog eens te proberen. Pas in de zaak Edwards vs. Aguillard (1987) werd het officieel dat creatiönisme een soort religie was (en evolutietheorie niet), en in Kitzmiller vs. Dover Area School District (2005) gebeurde hetzelfde met Intelligent Design.

34 a. De First Great Awakening was in de periode 1720-1740 in het noordoosten van wat later de VS zou worden en die begon met de activiteiten van Jonathan Edwards. Charles Finney wordt geassocieerd met de Second Great Awakening, 1790-1840. Billy Graham (geb. 1918) is een moderne evangelist.

Sommige van deze vragen zijn nogal Amerikaans geïnspireerd. U kunt toch wel 34 punten halen door de bonusvragen goed te beantwoorden.

35. In de Nederlandse grondwet staat wel dat personen vrijheid van godsdienst hebben en dat discriminatie op basis van godsdienst niet mag, maar het principe van scheiding van kerk en staat staat nergens.

36. Het Reveil was natuurlijk iets van Groen van Prinsterer ► in de 19de eeuw, maar de ouderen onder ons zullen zich nog het Ethisch Reveil (1974) van Van Agt herinneren.

37. Artikel 23 heeft meerdere onderdelen. Het meest controversiële is lid 7: "Het bijzonder algemeen vormend lager onderwijs, dat aan de bij de wet te stellen voorwaarden voldoet, wordt naar dezelfde maatstaf als het openbaar onderwijs uit de openbare kas bekostigd. De wet stelt de voorwaarden vast, waarop voor het bijzonder algemeen vormend middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs bijdragen uit de openbare kas worden verleend."

Hier staat niets over christelijk. 'Bijzonder onderwijs' is alles wat door speciale belangengroeperingen is opgericht, niet alleen scholen met religieuze grondslag, maar ook Montessori-onderwijs en andere onderwijssystemen en zelfs 'neu-

traal bijzonder onderwijs', waaronder de Nutsscholen. Dus antwoord a. is niet goed.

Toen het wetsartikel in deze vorm werd ingevoerd (1920), was bijzonder onderwijs toch voornamelijk katholiek en protestants onderwijs. Overigens bestond er toen al neutraal bijzonder onderwijs (bijvoorbeeld de Gooiland School in Bussum bestaat al sinds 1878). Lid 7 zegt dat al dat bijzonder onderwijs precies evenveel geld krijgt als het openbaar onderwijs. Het moet wel aan dezelfde normen voldoen. Daar zegt echter lid 6 over:

"Deze eisen worden voor het algemeen vormend lager onderwijs zodanig geregeld, dat de deugdelijkheid van het geheel uit de openbare kas bekostigd bijzonder onderwijs en van het openbaar onderwijs even afdoende wordt gewaarborgd. Bij die regeling wordt met name de vrijheid van het bijzonder onderwijs betreffende de keuze der leermiddelen en de aanstelling der onderwijzers geëerbiedigd."

Dus c. is goed. Een School met de Bijbel heeft de vrijheid om leerkrachten mede op godsdienstige overtuiging te selecteren. Maar als Ajax of PSV een school opricht en van alle leerkrachten eist dat ze goed kunnen voetballen én een scheidsrechtersdiploma hebben, dan mag dat ook.

Lid 2 luidt:

"Het openbaar onderwijs wordt, met eerbiediging van ieders godsdienst of levensovertuiging, bij de wet geregeld."

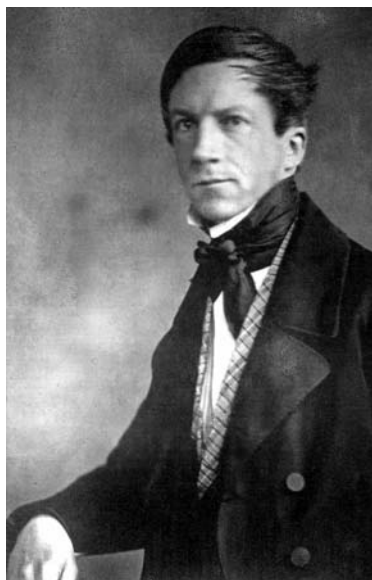
Dat is wat anders dan antwoord b.

In vrijdenkerskringen gaan wel eens stemmen op om artikel 23 af te schaffen. Dat is niet verstandig want artikel 23 regelt ook dat al het onderwijs op deugdelijkheid wordt gecontroleerd. Voorts is een grondwetswijziging bijzonder ingewikkeld. De problemen zitten meer in de interpretatie van lid 2, die ertoe kan leiden dat uit bezorgdheid voor de tere kinderzieltjes van gereformeerde vwo-leerlingen er helemaal geen vragen over evolutietheorie op het eindexamen worden gesteld. Ook met de kwaliteitscontrole bij nieuw op te richten scholen is het niet goed gesteld. Als een islamitische school gesloten wordt wegens ondeugdelijkheid, kunnen de verantwoordelijken zo weer een nieuwe school oprichten. Maar artikel 23 sluit helemaal niet uit dat er nog veel strenger dan nu op inhoud en kwaliteit wordt gecontroleerd en dat geen rekening meer wordt gehouden met religieuze bezwaren tegen bepaalde takken van wetenschap. We slaan per slot van rekening ook niet de tafel van zes over vanwege angst voor 666.

Een ander probleem is artikel 4:

"In elke gemeente wordt van overheidswege voldoende openbaar algemeen vormend lager onderwijs gegeven in een genoegzaam aantal scholen. Volgens bij de wet te stellen regels kan afwijking van deze bepaling worden toegelaten, mits tot het ontvangen van zodanig onderwijs gelegenheid wordt gegeven."

In de praktijk is het oprichten van een openbare school lastig als er al voldoende religieuze bijzondere scholen zijn in een dorp. Maar ook dat ligt niet aan artikel 23, maar aan de vrijheid die de 'bij de wet te stellen regels' toelaten.

Bizarre stellingen

Thomas Spickmann

Het is verbazingwekkend wat sommige mensen over politieke, maatschappelijke of historische onderwerpen vertellen. In dit artikel schrijf ik over een selectie van wat ik in de loop van mijn leven tegenkwam.

Toen ik nog op de middelbare school zat, wilde een van onze leraren ons bijbrengen kritisch te zijn over wat in de media of elders zomaar beweerd wordt. Ik denk wel dat het hem lukte. Als voorbeeld werden wij onder andere met een interview met een bekende showmaster geconfronteerd. Het was de Zwitser Kurt Felix die op Duitse TV 'Verstehen Sie Spaß' presenteerde, te vergelijken met 'Banasplit' op NPO (met Frans Bauer) waar mensen in de maling genomen en stiekem gefilmd worden. De vraag was waarom dergelijke

uitzendingen voor de samenleving nodig zijn. Volgens mijnheer Felix wordt men in de huidige tijd met drie essentiële kwade verschijnselen geconfronteerd. Ten eerste met de inperking van de persoonlijke vrijheden door wetten, verboden en geboden; ten tweede met het dagelijkse wereldnieuws dat in het algemeen door een negatieve sfeer gekenmerkt wordt en ten derde met partijen die het liefst autorijden zouden willen verbieden. Daarom willen mensen ter afleiding lol hebben door bijvoorbeeld een goedkope grappige roman te lezen of 's avonds op TV een luchtige show te kijken. Over deze analyse valt het volgende te zeggen: Regels moeten in een samenleving ten behoeve van verdraagzaamheid immers bestaan. Dat er in de wereld vreselijke dingen gebeuren was te allen tijde en niet alleen tegenwoordig het geval. Moeten wij het maar liever negeren? Welke politieke partij wil autorijden verbieden? Hier valt eventueel aan ecologische groeperingen te denken die het aan banden willen leggen. Überhaupt lijkt dit een vlugge en willekeurige combinatie van gedachten te zijn.

Aan het begin van mijn studie in München, dat destijds voor mij nog nieuw was, wilde ik de omgeving en diverse

bezienswaardigheden verkennen. Daarom stapte ik in de ochtend van een vrije dag in een forensentrein die mij naar het nabijgelegen Freising ▼, een kleine plaats met bisschopskerk, bracht. Naast mij kwam een bejaarde mijnheer te zitten die ontzettend over verschillende volkeren en groepen begon te zeuren: 'Wat de Amerikanen, die rotkerels, allemaal vermoord hebben! Waarom zijn zij überhaupt begonnen aan de tweede wereldoorlog deel te nemen? Wij hadden ze toch helemaal niet aangevallen. En de Fransman, die rotkerel, wou ons altijd kapotmaken, dat wil hij steeds nog. En jij kunt toch niet stellen dat de toenmalige Duitse gebieden ten oosten van Berlijn altijd Pools waren terwijl ze 600 jaar lang Duits waren geweest. Communisme was een Joodse uitvinding, want Karl Marx was Jood. Straks gaat u vrijwel zeker in Freising de kathedraal binnen. En wat de papen, die rotkerels, allemaal vermoord hebben! En de asielenzoekers, die rotkerels, kunt je toch niet met zijn allen Duitsland binnenlaten. Zoiets kunt jij toch een volk niet aandoen!' Sommige dingen klopten. Uiteraard werd in de loop der geschiedenis door Amerikanen en christenen veel vermoord. Maar toen ik iets probeerde te zeggen bleek mijn medereiziger niet in een inspirerende gedachtewisseling geïnteresseerd te zijn. Hij wilde alleen zijn stellingen en haat kwijt.

Thomas Spickmann (1973) is constructeur en redacteur van De Vrijdenker.

Tijdens mijn studie moest ik soms met andere mensen samenwerken. Vroeger, in die tijd, bestond in Duitsland nog dienstplicht. Feitelijk kon men kiezen tussen militaire of vervangende dienst. Ik had het laatstgenoemde gedaan, namelijk vijftien maanden lang in het ziekenhuis, voordat ik student werd en later iemand leerde kennen die in tegenstelling tot mij in het leger gezeten had. Op gegeven moment kwamen wij over dit onderwerp te spreken. Hij stelde dat mensen die voor vervangende dienst kiezen en geen soldaat worden, misbruik maken van ons economische systeem, dat op uitbuiting van de derde wereld berust. In dat geval zou men een totale weigeraar moeten zijn en helemaal niet mogen consumeren. Hij was niet bereid om aan de koffieboeren in verre landen een eerlijke prijs te betalen, daarom vond dat hij als soldaat moest vechten. Men kan zich afvragen welke intentie achter dergelijke vernederende uitspraken zit. Zeker leent zich zoiets niet voor een serieuze discussie.

Meer dan tien jaar geleden had ik met een uit Aruba afkomstige kennis te maken. Hij zei: 'De Duitse bezetting tijdens de tweede wereldoorlog was terecht omdat de Nederlanders fouten hadden gemaakt. Hitler was een goede man!' Welke fouten dan? En wat was aan de Duitse dictator zo goed? Nu weet ik niet wat men op school over Europese geschiedenis

leert als men op de Antillen opgroeit. Maar wie er geen verstand van heeft, kan beter van dergelijke uitingen afzien of tenminste voorzichtiger zijn.

Zelfs in onze club kwamen soms bizarre stellingen voor. Te denken valt aan Lex Hagenaars en zijn medestrijders die een paar jaar geleden regelmatig het toenmalige bestuur aanvielen, maar inmiddels niet meer bij ons horen. Ik kan mij nog de uitspraak van een bejaarde mijnheer herinneren die tijdens de algemene ledenvergadering van 2012 zei: 'Ik ben een vriend van Lex Hagenaars...' En over de manier van omgaan door de voorzitters: '..., ik zou het stalinisme noemen!' Toen werd Floris van den Berg zo woest dat hij voor korte tijd uit de zaal ging. Dictatoriaal gedrag kon ik bij

hem en Anton van Hooff echter nooit constateren. In totaal was het een vermoeiende discussie met het resultaat dat wij mijnheer Hagenaars de vereniging deden verlaten.

Wat motiveert mensen om dergelijke onzin te beweren. Is het alleen onwetendheid of oppervlakkigheid? Of is het soms rancune of de behoefte om anderen te vernederen, misschien om te compeseren dat men zelf ooit belachelijk werd gemaakt? Ik kan het niet definitief zeggen omdat ik er geen bewijs voor heb. Met serieus vrijdenken heeft het zeker niets te maken. Mijn ervaring is dat juist degenen die van hun standpunten zo muurvast overtuigd en eigenwijs optreden, de meeste nonsens verspreiden.

Goede bedoelingen

Jan Bontje (foto zie pag. 4)

In een recent tv programma van de EO waarin paus Franciscus centraal stond, die bewierookt en opgehemeld werd dat het een lieve lust was, kwam ook Emile Roemer ◀, fractievoorzitter van de SP in de Tweede Kamer, aan het woord. Roemer roemde de paus als ijveraar voor de vrede en omarmde hem als een kameraad in de strijd tegen de armoede. Roemer is nog steeds lid van de Romeinse Kerk en zou de paus zó toelaten als lid van de SP en hem zelfs op een verkiesbare plaats zetten bij de Kamerverkiezingen.

Jammer dat Roemer, die anders zo scherp kritisch kan (re)ageren, niet de gelegenheid aangreep (of kreeg?) om een kritisch geluid te laten horen. Ik zou, als ik Roemer was, nog eens goed nadenken of ik nog wel lid zou willen blijven van zo'n rare vereniging. Immers, deze kerkvorst en zijn officiële kerk zijn nog steeds verklaard tegenstanders van o.a. het homohuwelijk, voor- en buitenechtelijke seks, voorbehoedsmiddelen, abortus... Ook verklaarden zij de zeer omstreden non Moeder Teresa heilig. (In 2002 erkende het Vaticaan de genezing van een kwaadaardige tumor in de buik bij een Indiase vrouw [Monica Besra, zie foto ▶; red.] als een wonder. De vrouw getuigde dat zij, toen zij naar de mis ging, een foto van Moeder Teresa zag en dat er lichtstralen uit haar ogen kwamen. Ze werd duizelig en werd door zusters in bed gelegd. Dezen legden een medaillon van Maria op haar gezwel en jawel, zes uur later was ze genezen. Het is duidelijk dat de artsen haar cyste en tuberculose met hun behandeling hebben genezen, maar op 19 oktober 2003 werd Moeder Teresa zalig verklaard door de toen regerende paus Johannes Paulus II. Bij de zaligverklaring op het Sint-Pietersplein waren onder anderen de Franse premier Raffarin, de Franse presidentsvrouw Bernadette Chirac, koningin

Fabiola van België en president Rugova van Kosovo aanwezig; staat en kerk zijn immers gescheiden?)

Over homo's zei de paus onlangs: "Als iemand homo is, God zoekt en van goede wil is, wie ben ik dan om te oordelen?" Maar wat, als zo iemand nou niét "god" zoekt!?

Verder vindt onze vredesvorst dat Luther in ere hersteld moet worden. Luther: de felle weerzinwekkende en (dus) door Hitler bewonderde Jodenhater – maar daar liet de paus zich dan weer niet over uit. Hij zei nog wel: Maarten Luther had geen verkeerde intenties. Dus die afschuwelijke hetze tegen Joden was ook goed bedoeld?

Helaas heeft de Vrije Gedachte geen eigen zendtijd meer, anders zou ik een boeiend programma voorstellen.

Met grote woorden smijten

Enno Nuy

In zijn artikel *De mantra van antisemitisme* stelt Peter de Valença de vraag of Anton van Hooff antisemitisch is. Ik hoef hier Anton van Hooff niet te verdedigen; daar heeft hij mij niet voor nodig. Wel wil ik vanuit een andere invalshoek reageren op het artikel van Peter de Valença.

Het is duidelijk dat de Tweede Wereldoorlog nog steeds in ons brein, in ons hart, in onze onderbuik, in onze genen zit. Die periode is de referentie voor alles wat slecht en verwerpelijk is. Nationaalsocialisme, antisemitisme, holocaust, racisme, fascisme, het zijn allemaal termen die staan voor iets waartegen de meesten van ons zich in alle hevigheid verzetten. Het kwaad, zoals Hannah

Arendt dat verwoordde, was wellicht banaal maar daarom natuurlijk niet minder verschrikkelijk en onmenselijk.

Er is inmiddels een ontzagwekkende bibliotheek over die Periode van de Grote Verschrikking 1940-1945 en de aanloop daarnaartoe ontstaan. Het is ondoenlijk die volledig tot je te nemen. Persoonlijk heb ik toch heel wat historische analyses over die periode bestudeerd en wat telkens opvalt is dat je nooit kunt zeggen: “zo, nu heb ik het goed bestudeerd en nu snap ik het”. De misdaden uit die jammerlijke periode blijven onze verbeelding tarten en laten ons telkens weer achter met een uiterst onbehaaglijk gevoel, dat gevoed wordt door ongeloof, onbegrip en verbijstering. Die bibliotheek is nog lang niet klaar, de mensheid moet kennelijk nog veel meer afstand nemen om een enigszins coherente kijk op die geschiedenis te krijgen, een enigszins geobjectiverd oordeel te kunnen formuleren.

Wanneer in discussies woorden en terminologie gebruikt worden die refereren aan die beklagenswaardige periode, worden zulke discussies naar een niveau getild waar geen uitwisseling van gedachten of argumenten meer plaatsvindt. Er worden dan namelijk beschuldigingen uitgesproken waartegen geen verweer bestaat. De discussie verwordt tot een repeteergeweet, uitwisseling van mantra's, herhaling van zetten.

Wilders beschuldigen van fascisme mag wellicht koren op zijn molen zijn en hij mag er goed garen bij spinnen, maar bij zo'n beschuldiging speelt de discussie – voor zover die er dan nog is – zich op een totaal ander vlak af. En op dezelfde manier kan men opponenten uitschakelen door ze van antisemitisme te beschuldigen. Ik zou ervoor willen pleiten discussies zindelijk te houden en te beperken tot de uitwisseling van argumenten en het opplakken van kwalificaties, het gebruik van veel te grote woorden zoveel mogelijk te vermijden.

De Valença roept tal van vragen op maar uiteindelijk komt zijn rederatie erop neer dat het niet raar is dat joden antizionisme uitleggen, ervaren, als antisemitisme. Ik wil erop wijzen dat antizionisme een legitiem politiek standpunt is. Antisemitisme is dat nadrukkelijk niet. Tot mijn stomme verbazing ben ik ook zelf inmiddels van antisemi-

Enno Nuy (Aerd, 1950) is ondernemer en oud-hoofdredacteur van De Vrijdenker.

tisme beschuldigd waar ik altijd dacht dat dat wel het laatste was dat mij kon overkomen.

De Valença noemt antizionisme een kwalijke kijk op de wereld maar hij gaat er gemakshalve aan voorbij dat bijvoorbeeld orthodoxe joden bij uitstek antizionistisch zijn. Ik kan en wil joden niet het recht op een thuisland ontzeggen. De staat Israël is een onvermijdelijke consequentie van de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog. Maar in de uitvoering van het ideaal is bepaald willekeur toegepast waarbij men wel degelijk vraagtekens kan plaatsen. Wie geen oog heeft voor de Nakba in 1948 waarbij meer dan zevenhonderdduizend Palestijnen van hun grondgebied werden verdreven, sluit

willens en wetens de ogen voor de geschiedenis. Wie niet achterom wil kijken moet niet mee willen praten over de oplossing van problemen die hun oorzaak in onze eigen geschiedenis vinden.

De Israëliische schrijver Nir Baram heeft daarover een lezenswaardig boek geschreven, *Land zonder grenzen*. Hij bepleit juist dat Israël zich wel bekommert om het lot van de Palestijnen en zich realiseert dat zich in 1948 voor zevenhonderdduizend Palestijnen een catastrofe voltrok. Het ontgaat hem waarom Israël wel schadevergoeding van Duitsland eiste maar geen schadevergoeding aan de verdreven Palestijnen wil betalen en maar niet na wenst te denken over de consequenties van hun thuisland voor zevenhonderdduizend Palestijnen en hun nazaten. En ik zou daar nog aan toe willen voegen dat een claim op land gebaseerd op in apocriefe boeken neergepende religieuze teksten zich zeer moeizaam verhoudt tot internationaal recht. En ik wil daar de filosofische overweging aan toevoegen dat een dergelijke religieuze claim de facto alleen maar tot een theocratie kan leiden.

De vragen die Peter de Valença oproept zijn wat mij betreft legitieme vragen, behalve de laatste. Men kan mij verwijten een dwaas of een dromer te zijn, een moraalridder of gestaald kader, het is me allemaal om het even. Wie echter beschuldigd wordt van antisemitisme wordt ogenblikkelijk verwezen naar de mestvaalt van de geschiedenis. De beschuldiging is de veroordeling, men wordt onmiddellijk buiten de discussie geplaatst.

De Valença probeert het zich gemakkelijk te maken door zijn impliciete beschuldiging in de vorm van een vraag te presenteren maar zijn laatste woorden vormen een retorische vraag. Hij lijkt niet echt in een antwoord geïnteresseerd.

Is het individu een christelijke uitvinding?

René van Elst

Een goede kennis beval het nieuwste boek *Inventing the Individual* van Larry Siedentop ▼ in mijn aandacht aan. Ik had nog nooit van die auteur gehoord en daar moest ik me wel een beetje voor schamen, want er is in 'mijn' NRC dit jaar al enkele malen aandacht aan deze gerenommeerde politiek filosoof besteed.

Hij is van Amerikaanse afkomst, maar sinds vele jaren Brit, en mag zich zelfs *Sir* noemen. Hij is niet zo jong meer; geboren in Chicago in 1937. Een onderdeel van zijn schoolopleiding was een *college* dat gelieerd was aan de Reformed Church of America. Siedentop komt dus uit een christelijk milieu, maar in een interview uit 2014 (te lezen op theosthinktank.co.uk) noemt hij zichzelf geen christen, wel een 'medereiziger' (*fellow traveller*). Waarom ik dit vermeld, wordt vanzelf duidelijk.

Zijn jongste boek heeft veel aandacht getrokken, niet alleen om de welsprekendheid en eruditie, maar vooral omdat het een wat tegendraadse kijk op de ideeëngeschiedenis presenteert. Centraal staat namelijk de gedachte dat het moderne individualisme, als onderdeel van het liberale gedachtegoed, geen natuurlijk gegeven is, maar een product van de geschiedenis en speciaal van het christendom. Siedentops aandacht gaat bij zijn beschouwing

hierover vooral uit naar de ontwikkelingen in het christelijk denken tijdens de Middeleeuwen.

Ons Westers Verhaal

Hij stelt vast dat wij Westerlingen niet langer een overtuigend verhaal lijken te hebben om onszelf en anderen te vertellen over onze herkomst en ontwikkeling. Daarom wil hij laten zien hoe onze wijdverbreide Westerse 'liberale' waarden hun oorsprong vinden in een christelijke geschiedenis van vele eeuwen. Zijn idee is dat we ons meer bewust moeten worden van de morele basis en geschiedenis van die waarden, nu wij in conflict of competitie zijn met andere waardensystemen, met name het islamitische gedachtegoed en het Chinese *utilitarianism*. Hij richt zich op het verband tussen overtuigingen en sociale instituties op lange termijn. Overtuigingen zijn van primair belang, schrijft hij, zich er wel van bewust dat dit ingaat tegen de overheersende meer materialistische kijk op de geschiedenis. Morele overtuigingen hebben een duidelijke richting aan de Westerse geschiedenis gegeven, schrijft Siedentop, tegelijk toegevend dat die niet de enige factoren in het spel waren en dat de ontwikkeling niet monocausaal of rechtlijnig was. Hij zoekt bevestiging voor het bij velen levende gevoel dat de liberale seculiere wereld waarin wij leven, gevormd is door christelijke overtuigingen. Hij meldt dat hij bij het onderzoeken hiervan heeft geprobeerd om teleologisch denken te vermijden; dat is te prijzen. Maar kan hij ons ervan overtuigen dat onze 'liberale' waarden eigenlijk aan het christendom te danken zijn?

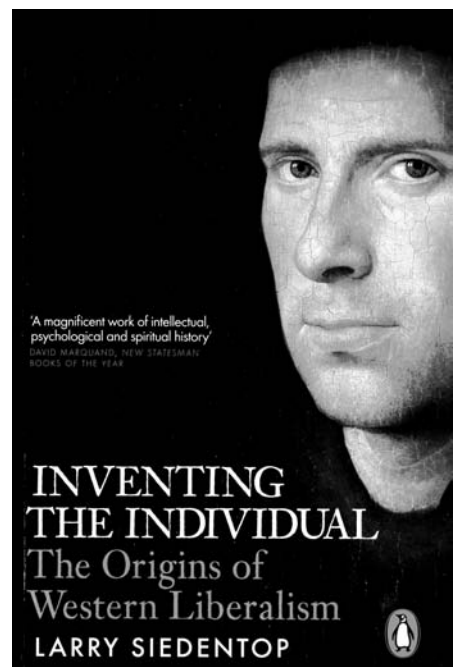
Christelijk denken

Siedentop wil ons vertellen hoe het individu de bepalende sociale rol werd in het Westen en hoe de burgermaatschappij zich ontwikkelde met haar duidelijke scheiding tussen publieke en private sfeer en haar nadruk op de rol van geweten en keus, met gelijkheid voor de wet en met grondrechten.

René van Elst (Amsterdam, 1950) is gepensioneerd Human Resources medewerker, opgeleid als socioloog en (deels) jurist, hoofdredacteur en opmaker van De Vrijdenker en donateur van Skepsis.

Om dit helder te maken vergelijkt hij de ontwikkelingen in het christelijk denken over het individu tijdens de Middeleeuwen met de positie van het individu in de klassieke oudheid. De verlichtingsdenkers stelden volgens hem de Middeleeuwen voor als een periode van terugval na de klassieke oudheid. Maar, zegt hij, de individualistische liberale waarden van de Verlichting zijn niet terug te voeren op die van het oude Griekenland en Rome, omdat die beschavingscentra verre van vrij en seculier waren. In die wereld geloofde men in ongelijkheid en het idee van de vrije wil bestond er niet. Het humanisme is daar bepaald niet uitgevonden. Het individu stond er niet centraal, maar de familie, waarbinnen de *pater familias* de absolute heerser en tevens in zekere zin hogepriester was. De familiecultuur en de godsdienst waren nauw met elkaar en met voorouderverering verweven. Siedentop schrijft terecht dat de klas-

sieke wereld niet seculier was en dat het er met de vrijheid en gelijkheid niet best gesteld was, maar ik betwijfel dat de verlichtingsdenkers daar helemaal blind voor waren. Zou het niet zo zijn, dat zij zich vooral tegen de Middeleeuwen afgezet hebben omdat dat een periode was van (betrekkelijke) stilstand en onvrijheid *in het denken*? Anders denken heette al gauw ketterij; godsgeloof en dogma stonden steeds centraal, zelfs nog bij de eerste succesvolle wetenschappers, die naar harmonie in de schepping zochten, terwijl de Griekse en Romeinse filosofen en onderzoekers met een ruimere blik de wereld hadden verkend.

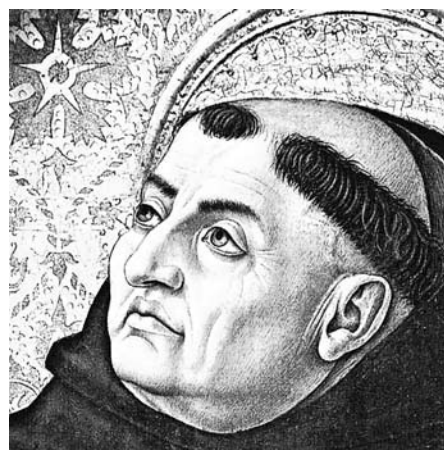
Paulus en anderen

Tegenover het beeld van de klassieke mens als onvrij groepslid stelt Siedentop in de loop van zijn boek eerst het christelijke beeld van de mens als jegens God verantwoordelijk individu en tenslotte het 'liberale' beeld van de mens als vrij individu. Voor hem is de belangrijkste omslag in het 'westerse' denken niet gekomen met de Renaissance, de wetenschap en de Verlichting, maar met de opkomst van het christendom na de klassieke periode. Het christendom zette tegenover het Grieks-Romeinse mensbeeld een beeld van morele gelijkheid en vrij menselijk handelen. De mensen zijn door God gelijk geschapen en handelen rationeel op basis van vrije wil. Zij hebben een notie van goed en kwaad en kunnen verantwoordelijk worden gesteld voor hun gedrag. Dit beeld is vooral zo geschilderd door de apostel Paulus, die door Siedentop verrassenderwijs 'misschien wel de grootste revolutionair in de menselijke geschiedenis' wordt genoemd. De apostel komt uitvoerig aan bod en daarbij wordt nogal diep gegraven; m.i. nodeloos diep en ook niet makkelijk te lezen. Siedentop volgt de christelijke ideeën op hun weg door de geschiedenis. Ze werden verder ontwikkeld door denkers als Thomas van Aquino ► en Ockham, door machthebbers als Karel de Grote, door de Dominicanen en Franciscanen, door pausen en door kerkjuristen. Daar meer in detail op ingaan zou hier veel te ver voeren, maar het is wel de hoofdmoot van het boek.

Legitimering van gezag

Een belangrijk probleem waar de christelijke autoriteiten en denkers mee zaten, was dat zij op de een of andere manier de idee van het moreel verantwoordelijke individu moesten verzoenen met legitimering van hoger gezag. Daar vloeide binnen de Kerk een structuur van representatie uit voort. Siedentop besteedt daar veel aandacht aan, maar kijkt nauwelijks naar de wereld eromheen. Ik denk aan de opkomst van de steden, van de burgerij, de gilden, de internationale handel: overal zien we nieuwe organisationele verbanden ontstaan en het is voor mij maar zeer de vraag of die steeds een voorbeeld namen aan de kerk. Het burgerlijk recht kwam in de Middeleeuwen tot ontwikkeling op basis van Romeins recht, niet op basis van kerkelijk recht. Ik meen dat Siedentop de betekenis van het christelijk filosoferen en organiseren voor de wereldlijke omgeving overschat.

De kern van Siedentops verhaal vind ik op de pagina's 332 en 333 en het handigste is om hem zelf (in mijn vertaling) nu aan het woord te laten: *De wortels van het liberalisme waren duidelijk voorhanden in de argumenten van filosofen en kerkjuristen in de 14^e en de vroege 15^e eeuw: geloof in de fundamentele gelijkheid van status als de juiste basis voor een rechtssysteem; geloof dat dwingen tot moreel gedrag een contradictio in terminis is, een verdediging van individuele vrijheid via de vaststelling van fundamentele of 'natuurlijke' rechten en tenslotte de conclusie dat alleen een representatieve regeringsvorm passend is voor een samenleving die berust op de aanname van morele gelijkheid.*

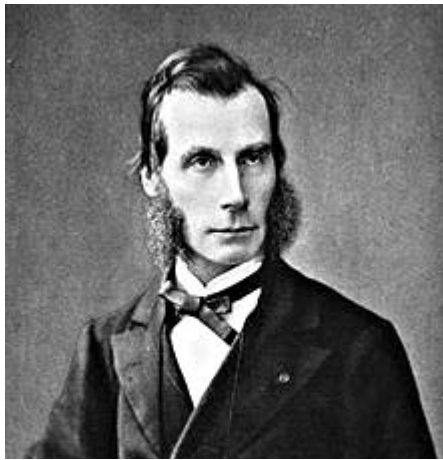
Ik merk op dat Siedentop hier sterk de indruk wekt dat het om politiek/sociaal denken ging, terwijl hij in het voorgaande alleen heeft gesproken over de legitimeringsproblematiek en gezagsstructuren binnen het instituut Kerk.

Hij vervolgt:

Deze wortels van het liberalisme waren echter in de vijftiende eeuw (...) nog niet gecombineerd tot een samenhangend programma of samenhangende theorie voor het hervormen van de soevereine staat in de richting van wat we 'secularisme' zijn gaan noemen. Die ontwikkeling wachtte op ontwikkelingen in de zestiende en zeventiende eeuw – de Renaissance en de Reformatie – toen de verbroekeling van het christendom leidde tot religieuze oorlogen, zowel burgeroorlogen als interstatelijke oorlogen. In hun pogen om de eenheid te herstellen grepen de katholieke en protestantse kerken naar geweld. Het was een beroep op geweld dat gevoelige zielen er allengs toe bracht om een credo van secularisme te formuleren op basis van de inzichten van zogenaamde middeleeuwse denkers.

Die laatste zin is misschien wel de belangrijkste van het boek. Siedentop bevestigt hiermee dat het secularisme opkwam in het kader van protest tegen de kerkelijke macht; tegelijk onderstreept hij zijn hoofdstelling dat dat secularisme gebaseerd was op kerkelijk denken, namelijk op de hierboven genoemde 'wortels van het liberalisme' uit de 14^e en 15^e eeuw.

De auteur wil aldus de niet-Westerse wereld laten zien dat het secularisme ('Christianity's greatest gift') ten onrechte wordt geassocieerd met ongelof, onverschilligheid en materialisme. Het secularisme gaat om toewijding aan gelijke vrijheid, het heeft morele inhoud en is niet waarden-vrij. Siedentops uitspraak dat de Renaissance in mindere mate een breekpunt in het denken vormde dan vaak is beweerd, kan ik onderschrijven. Het toen opkomende humanisme kan inderdaad nauwelijks aan de oudheid kan zijn ontleend. Maar ik zou verwachten dat hij aantoonde dat de secularistische/liberale denkers verwijzen naar die 'wortels', of er op zijn minst duidelijk bij aanhaken. Juist over de vertaling van het kerkelijk

denken naar politiek/sociaal denken vinden wij echter weinig concreets in het boek. Zo'n vertaling is in mijn ogen ook een moeilijke zaak, omdat de uitgangspunten in het kerkelijk denken de vrije wil, morele handelingsbekwaamheid en gelijkheid voor God van de individuen zijn. Daarmee is nog niets gezegd over gelijkheid / gelijkwaardigheid van mensen binnen de samenleving en over hoeveel vrijheid de mensen daarbinnen hebben. Men kan in ieder geval moeilijk beweren – zo kort door de bocht gaat Siedentop ook niet – dat het christendom vrijheid en gelijkheid introduceerde. Het N.T. verlangt juist aanvaarding van politieke onvrijheid en van knechtschap en het stelt de vrouw achter bij de man. Het gaat in het christendom niet om vrijheid van wereldlijke onderdrukking; het gaat om de vrijheid die je hebt om je aan God te wijden, met het oog op je zieleheil.

Slotopmerkingen en conclusie

Siedentop maakt voor zijn verhaal een selectie van bronnen die hij ziet als de meest relevante en originele. Dat is onvermijdelijk, maar hier steekt wel het gevaar in dat zo'n selectie eenzijdig kan uitvallen. Zo baseert hij zijn beschouwingen over de oudheid in ruime mate op de Franse historicus Fustel de Coulanges ▲ (1830-1889), wiens Franstalige Wikipediëlemma vermeldt dat hij veel invloed heeft gehad met zijn interpretatie van de fundamentele rol van de godsdiensten in de structurering van samenlevingen. Dat geeft te denken over uit welke hoek de wind waait. Een andere belangrijke bron is de Franse conservatieve calvinistische politicus en historicus Guizot (1787-1874). Ik kan het

niet helemaal overzien, maar enige twijfel of Siedentop wel van de nieuwste en minst bevooroordeelde inzichten heeft geprofiteerd, lijkt me gerechtvaardigd. (En wat te denken van het spreken over *The Christ*, waar het over de figuur van Jezus gaat?)

Siedentop maakt niet erg duidelijk, hoe de morele veranderingen waar hij het over heeft, concreet effect hadden op de sociale instituties; hij gaat er gewoon van uit dat het gebeurd is. Hij doet verslag van ontwikkelingen binnen het christendom tijdens de Middeleeuwen, maar kerk-gecentreerd; hij vertelt en verklaart relatief weinig, waar het gaat om ontwikkelingen in de burgermaatschappij. Zo worden slechts enkele pagina's besteed aan de verhouding tussen individu en staat, zoals die zich in de vijftiende eeuw begon te ontwikkelen. In zoverre voldoet het boek maar matig aan het gestelde doel, hierboven vermeld in de eerste zin van de paragraaf 'Christelijk denken'.

Siedentop is zich ervan bewust, zoals eerder vermeld, dat zijn ideeëngeschiedenis met andere ontwikkelingen weinig of geen rekening houdt. Daar zouden we ons bij neer kunnen leggen, ware het niet dat er zo wel erg veel buiten beschouwing blijft. Hij heeft het wel over de Renaissance en de Reformatie, maar er waren allerlei ontwikkelingen die veranderingen in het denken met zich brachten, zoals de (handels)contacten met Azië en het Midden-Oosten, de ontdekkingsreizen, de boekdrukkunst, de ontdekkingen gedaan met microscoop en telescoop en in de chemie, het opkomen van de archeologie etc.. Enkele maatschappelijke ontwikkelingen tijdens de Middeleeuwen heb ik eerder al genoemd. Het is niet aan het christelijk filosoferen te danken, dat de kerk ter discussie kwam te staan, maar aan de machtsuitoefening van de kerk, zoals Siedentop ook schrijft. Dat het geloof zelf ook ter discussie kwam te staan in de 17^e eeuw, ziet hij niet over het hoofd, maar dat is niet zijn onderwerp.

Alles overziend moet ik zeggen dat Siedentops verhaal wat genuanceerder is dan ik in eerste instantie dacht. Volledig overtuigd ben ik er echter niet door, zijn welsprekendheid, eruditie en hier en daar waardevolle inzichten ten spijt. Er spreekt iets uit van een kokervisie en toch is er kwaliteit geleverd in een over het geheel genomen niet oninteressant boek. We kunnen niet ontkennen dat de Verlichting is ontstaan in een van christelijkheid doortrokken wereld. Dan ligt het ook enigszins voor de hand om dat christendom als een voorwaarde voor het ontstaan van de Verlichting te zien of op zijn minst lijnen van christendom naar Verlichting te trekken, zoals Siedentop doet. Het laatste woord is daar natuurlijk nog lang niet over gezegd. Hoe dan ook, misschien kan Siedentop zich nu gaan wijden aan een volgende theorie, namelijk over hoe ook het socialisme/communisme een kindje van het Christendom moet zijn geweest.

Opmerking achteraf: Spinoza wordt in het boek maar een keer genoemd en niet als voorloper van de Verlichting. Ik zou eens moeten nagaan of/hoe Jonathan Israel in *Radical Enlightenment* verbanden legt tussen christendom, Spinoza en andere denkers en de Verlichting.

Inventing the Individual
The Origins of Western Liberalism
Larry Siedentop, 2014
Penguin Books 2015, 434 p.
ISBN 978-0-141-00954-4

foto Siedentop p. 15: Arno J. Mayer

Onder: Karel de Grote (links) op een middeleeuwse prent

Waar zijn de islamitische Nobelprijswinnaars?

Anton van Hooff (foto zie pag. 7)

Wat was ik blij met het 'Minder Marokkanen' van G. Wilders: daarmee bekende hij openlijk dat zijn zogenaamde islamkritiek niet meer is dan abjecte rassenhaat. Aan de andere kant is er geen reden de islam te verdedigen als een 'mooie godsdienst', zoals Obama enkele jaren geleden deed.

Niets moois aan de woestijnreligie

Esthetisch en ethisch is er weinig fraais in Mohammeds geloof te ontdekken. Dat belijders van deze religie wel eens indrukwekkende kunst hebben geschapen zegt natuurlijk niets. Bewijst Bachs muziek soms de superioriteit van het christendom? Een geloof moet worden beoordeeld op zijn leer. In dit opzicht blijft de Onderwerping (=Islam) ver achter bij het christendom. Dit preekt tenminste nog verzoening en vergeving en wijst wraak af: 'als iemand u op de wang slaat, keer hem dan ook de andere toe' (Lucas 6:29). Zulke boodschappen zoekt men vergeefs in de koran. Die preekt de meedogenloze wet van de woestijn: oog om oog, tand om tand. Het stemt dan ook meewarig als muzelmannen proberen aan te tonen hoe modern hun leer is. Terwijl verlichte christenen toegeven dat de bijbel de waarden van een verleden maatschappij weerspiegelt, zien moslims niet in dat de koran het product is van de Arabische stammenwereld van de zevende eeuw. Om hun heilige boek te redden, passen ze de trucs toe die christelijke bijbelvorsers allang hebben afgezworen: je moet een pijnlijk voorschrift in zijn context zien... er is hier spreke van een vertaalfout of een misverstand. Een amusant voorbeeld hoorde ik toen ik januari 2015 door een islamitische sekte in Istanboel was uitgenodigd. Nee, Allah schreef helemaal niet voor dat bij dieven de rechterhand moet worden afgehakt. Ze kregen slechts een krasje op hun hand!

Kameel als heilig dier

En dan een voorbeeld van een misverstand. Als in soera 88:17 Allah's scheppingsdaden worden geprezen, wordt naast zeeën en bergen ook de kameel genoemd. Natuurlijk was dit schip van de woestijn voor een bedoeïen het toppunt van de natuur. Maar naast de lezing 'kameel ▼' wordt al van oudsher ook de versie 'wolken ▼' aangetroffen; Paul

Mercken las dat in zijn exemplaar. Maar ook 'kameel' komt in de manuscripten voor. Wat is de oorspronkelijke tekst? Hier zullen moderne tekstgeleerden kiezen voor de 'moeilijker lezing', de *lectio difficilior*, want de nijvere kopiisten die in het verleden teksten overschreven zullen onbegrijpelijke passages hebben versimpeld of ongewenste woorden hebben 'verbeterd'. Ik houd het dus op 'kameel', een concreet bewijs voor het woestijnkarakter van de islam.

Ooit was de islam ...

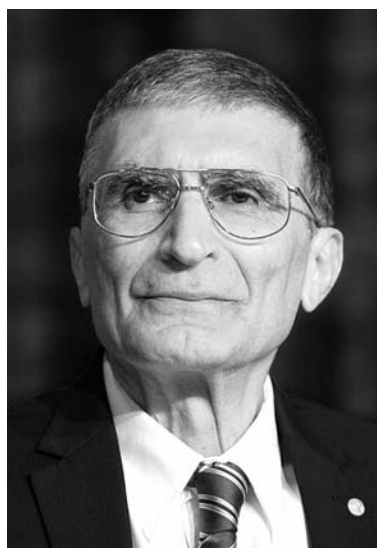
Een heel andere verdedigingslinie is wijzen op de grote wetenschappelijke prestaties door mohammedanen in het verleden. Op de Vrijdenkersdag van 6 juni 2016 betrokken twee inleiders die stelling, de moslima Tineke Bennema en de christen Gert Jan Geling. Historisch is het ontegenzeggelijk waar dat er in Antiochië, Bagdad, Cairo en Cordoba indrukwekkende dingen zijn gedaan.

Ik besepte dit dezer dagen weer toen ik aan mijn volgende boek bezig was. Dat gaat over de tweede eeuw in het Romeinse Rijk, in menig opzicht het hoogtepunt van de antieke, nog zeer heidense beschaving. Toen werd de kennis in eeuwen verzameld in grote compendia vastgelegd; de arts Galenos (ca. 129 – ca. 216), schiep een gigantisch groot oeuvre, waarvan lang niet alles bewaard is. Zijn in het Oudgrieks geschreven teksten waren in het middeleeuwse Europa onbekend. In de twaalfde eeuw werden er echter een aantal van Galenos' werken in het Latijn vertaald vanuit Arabische vertaling vanuit het Oudgrieks. Zo kreeg de geneeskunde een impuls die bijvoorbeeld leidde tot de medische school van Salerno.

Iets dergelijks gebeurde met het werk van de astronoom Claudius Ptolemaios (ca. 100–170). Hij was lid van het

Schema huius præmissæ diuisionis Sphærarum.

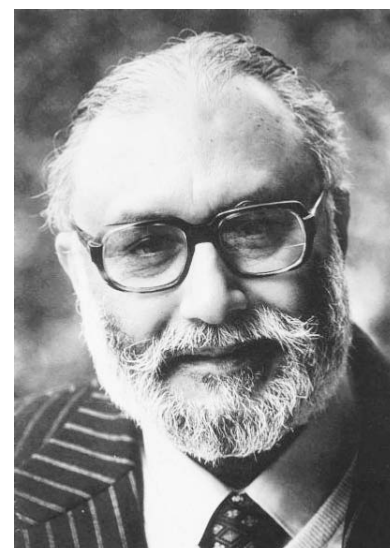

Aziz Sancar

Ahmed Zewail

Mohammad Abdus Salam

Mouseion, de academie van wetenschappen in Alexandrië. De geldende sterrenkundige inzichten legde hij vast in een werk dat in de titel het Griekse woord voor ‘grootste’, *megistè*, had. In de Latijnse vertaling vanuit de Arabische vertaling werd dat verbasterd tot de *Almagestum*. Het is het enige compleet overgeleverde sterrenkundige werk uit de oudheid. Eeuwenlang bepaalde Ptolemaios het beeld van het heelal met de aarde in het centrum. (◀ Afbeelding: gravure van het geocentrisch systeem, 1524.) Pas Copernicus en Kepler zouden het geocentrische model omverwerpen. Niet alleen als doorgevers, bijvoorbeeld ook van Aristoteles, hebben de Arabieren een belangrijke rol gespeeld, ze kwamen ook tot baanbekend eigen onderzoek. Als we ons tot de sterrenkunde beperken, zien we dat het Ptolemaïsche systeem werd verfijnd en consistenter gemaakt. Van opgeven van de idee dat de aarde het middelpunt vormde, was echter geen sprake. Omstreeks 1450 was het gedaan met zelfstandig denken en onderzoeken. Er trad een periode van stagnatie in, die tot de dag van vandaag voortduurt.

Argument is boemerang

Wat mensen als Bennema en Geling niet beseffen is hun argument als een boemerang werkt: hoe komt het dan dat de islamitische wereld tegenwoordig zo weinig voorstelt als het om wetenschap gaat? Waar zijn bijvoorbeeld de islamitische winnaars van de Nobelprijzen? Bij geneeskunde is er niet een. In de natuur- en scheikunde kunnen drie namen worden genoemd, waarbij moet worden opgemerkt dat twee van hen in de Verenigde Staten werkten.*)

Drie nog aanvechtbare gevallen voor een beschaving die 1 miljard mensen beweert te beheersen, is wel uiterst pover. Hoog opgeven van islamitische wetenschap kan dus beter als verdediging van de islam achterwege blijven.

*) Mohammad Abdus Salam (1926–1996, natuurkunde), Ahmed Zewail (1946–2016, scheikunde) en Aziz Sancar (1946–..., scheikunde).

Zingenot

vrij naar Rudy Kousbroek

Dit is de eerste zin.
Deze zin heeft vijf woorden.
Deze zin bestaat uit dertig letters.
Deze zin is kort.
Dit zinnetje is al wat langer.
Deze zin heeft bloemkool zes woorden.
Geen werkwoord in deze zin.
Heeft geen onderwerp.
In deze zin zit één spelfaut.
Deze zin heft twee spelfauten.
Deze zin eindigt met een niet bestaand
Nederlands wrotsel.

n dz zn kmn gn klnkrs vr.
Deze zin is niet door God geschapen.
In deze van is de zin volgorde de niet
woorden juist.
In deze zin, staan ten onrechte twee, komma's.
Deze zin eindigt ten onrechte met een?
.nerov raan nerethca nav ongeveer tpool
niz ezeD
Deze zin is niet.
In deze zin zitten vier z's.
Deze zin is wel af.
Dit is de voorlaatste zin.
Deze zin is het einde.

Jan van der Werff

Een samenleving kan best zonder religie

Willem Vermaat

Dit artikel is een reactie op het artikel van Reinout Wibier:

<http://www.volkskrant.nl/opinie/atheisten-zijn-beperkte-mensen~a4346089/>

Het zou eerst in De Volkskrant verschijnen, maar dat is uiteindelijk niet doorgegaan.

Volgens hoogleraar privaatrecht Reinout Wibier ▼ vormt godsdienst een waardevolle toevoeging op het menselijk bestaan (*De Volkskrant*, 25 juli). Zijn betoog is echter gebaseerd op foutieve redeneringen. De elementen van religie die Wibier waardevol acht, zijn schromelijk overdreven of kunnen eenvoudigweg bestaan zonder dat godsdienst aanwezig is.

Atheïsten die religie categorisch afwijzen als achterhaald of slecht, zijn volgens Wibier oppervlakkig, beperkt en onverdraagzaam. Echter, er zijn voor zover ik weet maar weinig atheïsten die dat zonder goede reden doen. Veel atheïsten zijn kritische denkers die religieuze claims serieus nemen. Het punt is dat het kritisch bestuderen van deze claims vaak leidt tot de conclusie dat deze achterhaald of slecht zijn. Op basis van wetenschappelijke inzichten weten we bijvoorbeeld dat het scheppingsverhaal uit Genesis 1 onjuist is en dus achterhaald.

Overigens is het niet problematisch als mensen desondanks in dit scheppingsverhaal willen geloven. Atheïsme en liberalisme gaan hand

Willem Vermaat is docent milieuwetenschappen aan de Universiteit van Utrecht.

in hand. Ieder mens mag geloven en denken wat hij of

zij wil. Onder die vrijheid valt ook dat je het geloof van anderen dom mag vinden. Zolang je anderen niet schaadt, is alles toegestaan.

Wel problematisch zijn de religieuze claims met morele implicaties. Wibier geeft zelf het voorbeeld van religieus geïnspireerd terrorisme en godsdienstige oorlogen. Dergelijk geweld mogen we nooit goedkeuren. Wibier trekt een parallel tussen religie en wetenschap: op eenzelfde manier zouden we wetenschap verantwoordelijk kunnen houden voor geweld. Het is immers de wetenschap die de atoombom heeft uitgevonden en de wetenschap die het mogelijk maakt om vliegtuigen en auto's te bouwen die vervolgens ongelukken veroorzaken.

Er is echter een fundamenteel verschil. Religie kan oproepen tot geweld, wetenschap niet. Wetenschap is waardenneutraal en slechts een manier om kennis te vergaren. Wetenschap kan technologie leveren – zowel atoombommen als MRI-scanners – maar geen voorschrift over hoe ermee om te gaan. Dat is voorbehouden aan het domein van de ethiek. Wetenschap kan daarom niet verantwoordelijk gehouden worden voor geweld.

Helaas is religie vaak wel een inspiratiebron voor geweld. De heilige boeken van joden, christenen en moslims kennen passages die oproepen tot geweld en zelfs tot het doden van anderen. Hoewel de meeste religieuzen hier misschien geen gehoor aan geven, geeft hun geloof ze wel een vrijbrief voor andere immorele daden. Zo besnijden vrijwel alle joden en moslims hun zoons: een aantasting van de lichamelijke integriteit en onomkeer-

bare keuze die vaak (op latere leeftijd) nadelige gevolgen heeft voor het kind.

Daarnaast heeft religie een slechte staat van dienst als het aankomt op emancipatie van bijvoorbeeld vrouwen of homoseksuelen. Uit onderzoek onder Vlaamse jongeren – dit jaar uitgevoerd door de Vrije Universiteit Brussel – blijkt dat niet-gelovige jongeren toleranter staan tegenover homoseksualiteit dan jonge christenen en moslims. Uiteraard is dat geen verrassing als je weet wat de Bijbel en Koran over homoseksualiteit zeggen.

Het is mij mede hierom onduidelijk waarom Wibier de Bijbel een onuitputtelijke bron van wijsheid noemt. Daarnaast zijn er inderdaad religieus geïnspireerde goede doelen, maar er zijn ook talloze goede doelen zonder religieuze basis. Religie is geen vereiste om anderen te helpen.

Als we een oordeel willen vellen over religie, moeten we het totaalplaatje in acht nemen. Veelal blijkt dat de goede elementen die aan een godsdienst worden toegedicht, geen exclusief religieuze elementen zijn. Veel negatieve elementen zijn echter inherent aan een geloof gebonden. Het afwijzen van religie is daarom vaak niet een categorische afwijzing die niet overdacht is, maar een terechte conclusie op basis van het totaalplaatje van een godsdienst.

Diversiteit in onderdrukking

Caleidoscopische misogynie in de islamitische wereld

Floris van den Berg

Buitenland-journalist voor *de Volkskrant* Rob Vreeken (1953) focust al decennia op feminisme in de Islamitische wereld. Zijn boek *Baas in eigen boerka. Van Koran tot Girlpower* (Meulenhof, 2010) doet verslag over emancipatie en vooral onderdrukking van vrouwen in een aantal islamitische landen, Dubai, Senegal, Gambia, Afghanistan, Jordanië, Bangladesh, Iran en Indonesië.

Vreeken toont zich een neomarxist die de sociale verhoudingen herleidt tot de economische ontwikkeling en economische machtsverhoudingen. Hij heeft ook enigszins last van het syndroom van politieke correctheid van de linkse kerk, waaronder *de Volkskrant*. Niettemin heeft Vreeken een goed en belangrijk boek geschreven en is hij een van de weinige journalisten die veel aandacht aan vrouwenemancipatie besteden.

Ik ben een islam-basher en van mening dat er een onoverbrugbare kloof is tussen wat ik het mensenrechten-discours noem en de islam, niettegenstaande het feit dat Vreeken enkele moslim-feministen ten tonele voert. Vreeken is een mensenrechtenfundamentalist, en terecht, maar hij wil/durft/kan het niet toegeven. Zijn neomarxisme spreidt hij al ten toon op de eerste bladzijde van zijn boek; een pagina verder begint hij echter al te zagen aan zijn eigen uitgangspunt: 'Traditionele opvattingen over de heiligheid van de familie, de kuisheid van de vrouw en de rolverdeling der seksen zijn – ook al komen ze overal voor – in moslim-culturen meer vastgeroest dan elders.' (p. 9) Hoe zal dat komen?, vraag je je dan retorisch af. Maar, zegt Vreeken: 'Met de religie hebben zulke zaken [zoals eerwraak] vaak geen directe band.' (p. 9) Want: 'De kwalijke praktijken zijn veelal terug te voeren op culturele en tribale tradities die chronologisch aan de islam voorafgingen.' (p. 9). En even verder: '[...] een godsdienst [de islam] die toch al geobsedeerd is door seksualiteit en de gelovigen leefregels voorschrijft over seks, de omgang tussen de geslachten en het kuise gedrag van de vrouw. De westerse cultuur die zich in de twintigste eeuw aan de wereld opdrong, met zijn lossere zeden en zijn geseksualiseerde media, werd vooral in de moslimwereld tot schrikbeeld: zo doen wij het dus niet.' (p. 43) Waar Vreeken aan voorbij gaat, is dat moslims zelf hun normen en waarden zien als islamitisch. Voor hen doet de islam er wel degelijk toe.

De islam is, zo blijkt uit de verslagen van Vreeken, een enorm obstakel voor emancipatie van de vrouwen (en van homo's en ongelovigen et cetera). Met de hoofddoek weet hij zich echter geen raad: 'De hoofddoek heeft twee voordelen. Ten eerste stelt de sluier meisjes en vrouwen uit traditionele milieus in staat zich maatschappelijk te ontplooiën. Ongesluierd zouden ze het zich nooit kunnen veroorloven te doen wat ze nu doen: studeren, werken, met het openbaar vervoer

reizen – met andere woorden: een leven leiden buiten het directe toezicht van mannelijke familieleden.' (p. 45) Maar, zo schrijft hij: 'Dit is geen gezochte goedpraterij van de hoofddoek – daarvoor heb ik het te veel jonge vrouwen te vaak oprecht horen uitleggen.'

(p. 45) Dat is net zo'n tip als: ga niet met een Feyenoord-shirt tussen Ajax-hooligans zitten. Dat is een wijze raad, maar in een open samenleving mag je zelf uitmaken wat voor shirt je aan trekt en heeft de overheid de taak individuen te beschermen. Bij een falende overheid is aanpassing pragmatisch. Zo ook met de hoofddoek: in een misogynie samenleving of cultuur biedt de hoofddoek wellicht een greintje vrijheid, maar vanuit liberaal perspectief gaat het om de ondeelbare vrijheid van het individu. De hoofddoek goedpraten betekent onderdrukking goedpraten. Zoals de linkse kerk betaamt. Vreeken gaat door met zijn multiculturele onzin, de schijntolerantie die intolerantie goedpraat: 'De sluier kan als harnas van zedigheid, vrouwen beschermen tegen ongewenste aandacht en handastelijkheid van mannen.' (p. 45) Nogmaals: dat zal zo zijn. Maar dan gaat het erom het probleem aan te pakken: het intolerante gedrag van mannen! Vreeken gelooft in een omgekeerde wereld. Soms althans, want op andere momenten pleit hij voor universele mensenrechten. In de sfeer van mensenrechten speelt het VN-Vrouwenverdrag, de Conventie voor de Eliminatie van Alle Vormen van Discriminatie tegen Vrouwen (CEDAW) uit 1981 een belangrijke rol. Ook veel moslimlanden hebben zich bij het CEDAW aangesloten. Maar er is een addertje onder het gras: deze landen hebben voorbehouden bij het CEDAW en die voorbehouden doen het verdrag grotendeels teniet. Deze strategie lijkt op de Cairo Verklaring van de Rechten van de Mens in de Islam (1990). Ogen-schijnlijk lijkt dit het mensenrechtendiscours te zijn, echter alle mensenrechten worden ondergeschikt gemaakt aan de sharia. Een nare consequentie hiervan is dat spreken over mensenrechten van alles kan betekenen. Wanneer ik spreek over mensenrechten dan heb ik het over de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens uit 1948.

Vreeken mengt zich even in het islamitische theologische debat. Als het zo is dat de Koran het ondeelbare woord van god is en letterlijk moet worden opgevat, hoe kan het dan dat slavernij die in de Koran voorkomt ook in islamitische landen is afgeschaft? Maar is dat zo? IS heeft slavernij. En de Jemenitische huishoudsters in Saoedi-Arabië zijn weinig meer dan slavinnen. En, als klap op de vuurpijl: *vrouwen zijn slaven in de islam* waarbij hun eigenbelang volkomen ondergeschikt is aan dat van de man(nen) – ergo: slavernij. Vreeken blijft erbij dat de rol van de islam hooguit secundair is: 'It's the economy, stupid!', schrijft hij parmantig. 'Doorslaggevend is de

Dit artikel is ingekort door de Redactie.

Floris van den Berg (Naarden, 1973) is milieufilosoof aan de Universiteit Utrecht, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. In september 2015 is zijn boek over het ecohumanisme *Beter weten* verschenen.

dynamiek van sociaaleconomische, politieke en maatschappelijke krachten.’ (p. 62) Maar hoe kan het dan dat moslims die in westerse landen geboren zijn en die (hoger) onderwijs genoten hebben toch zich vast blijven klampen aan de islam?

Vreeken is een atheïst: ‘Als buitenstaander en atheïstische niet-moslim zeg ik: de ware islam bestaat niet. De islam is mensenwerk, *de islam is wat mensen ervan maken*. De godsdienst die ertoe doet is de ‘reëel bestaande islam.’” (p. 63) Inderdaad: voor een buitenstaander is zowel de islam van IS als de Islam van moslim-feministen islam. Vreeken richt zich hoopvol op de sprankjes moslim-feminisme terwijl de islamitisch geïnspireerde terreur en dito terrorisme leed en verderf zaaien.

Moslims, ook verlichte moslims, hebben een heteronome moraal: uiteindelijk komt volgens hen de moraal van Allah zoals gecommuniceerd via Mohammed in de Koran. Zelfs een hoogleraar rechten en mensenrechtenadvocaat in Dubai, Mohammed Al-Roken, meent dat de sharia prevaleert boven het door mensen gemaakte recht: ‘De regels van de sharia zijn duidelijk. Het komt van God, het is een *fact of life*.’ (p. 88) Dat betekent dat er geen of zeer weinig reflectie is op begrippen als eerlijkheid en rechtvaardigheid. Door de onderschikking van de vrouw aan de man, kiest de overheid partij voor de onderdrukker. In een rapport van mensenrechtenorganisatie Freedom House over huiselijk geweld in Dubai staat: ‘Veel vrouwen krijgen te maken met huiselijk geweld door mannelijke familieleden. Vrouwen blijven onderhevig aan de genade van hun echtgenoten, omdat de politie weigert zich te bemoeien met de privé-zaken van gehuwde stellen.’ (p. 90) Brr. Vreeken concludeert: ‘Een nieuwe mentaliteit ontstaat minder makkelijk dan een wolkenkrabber van 828 meter hoog.’ (p. 90) Dat lijkt mij een juiste observatie, maar wel in tegenspraak met zijn uitgangspunt dat als de sociaaleconomische omstandigheden zich wijzigen de mentaliteit ook zal veranderen.

De (impliciete) theorie van Vreeken lijkt op de theorie van Francis Fukuyama (paradoxaal genoeg is diens Hegeliaanse geschiedopvatting verwant aan het neomarxisme). In zijn boek *The End of History and the Last Man* (1991) betoogt Fukuyama dat met het vallen van het communisme, het kapitalisme en daarmee ook het liberalisme zich over de rest van de wereld zouden uitrollen. Dat heeft niet (optimisten zullen zeggen: *nog* niet) zo plaatsgevonden. Weliswaar is het kapitalisme meer verspreid geraakt, maar het heeft zich ook kunnen combineren met illiberale ideologieën, inclusief het islamisme in de Arabische wereld. Kapitalisme en rijkdom hangen, helaas, niet causaal samen met een grotere vrijheid van het individu.

Polygamie komt in veel (islamitische) landen voor. Vreeken is gevoelig voor het volgende argument: ‘Sterk is in mijn ogen de jij-bak die westerse mannen te horen krijgen: ‘Jullie gaan allemaal vreemd, houden er vriendinnen op na, rotzooien maar wat aan. Dat is ook een soort polygamie. Wij leggen tenminste de rechten en plichten van man en vrouwen vast.’ (p. 112). Ziet Vreeken dan niet het grote verschil wat betreft individuele keuze? Als een westerse man vreemdgaat, dan is dat ook een keus van de vrouw met wie hij vreemdgaat (anders is het verkrachting of prostitutie). Bij polygamie gaat het alleen om de man en heeft geen

van de vrouwen iets in te brengen. In het westen kan de bedrogen vrouw haar man verlaten. Onmogelijk onder islamitisch (on)recht. Hoe kan Vreeken dit nou niet zien?

En dan de hel van Afghanistan in. Bewonderenswaardig dat Vreeken zich daarin heeft willen begeven! Vreeken spreekt met een rechtenstudent Munisa in Afghanistan, die vertelt over haar buurmeisje van twaalf die niet naar school mocht en uitgehuwelijkt zou worden.

Munisa ging met de ouders praten die zeiden: ‘Het is óns kind, we mogen met haar doen wat we willen, al zouden we haar willen doden of verkopen. Bemoei je er niet mee. Als ze naar school gaat, wordt ze net zo ongehoorzaam als jij.’ (p. 140) Dit zijn gruwelijk immorele opvattingen. Kinderen zijn niet het eigendom van hun ouders. Ouders hebben juist de zorgplicht voor hun kinderen. School is bedoeld om kinderen kritisch te laten denken en hun zelfstandigheid bij te brengen, niet blinde gehoorzaamheid. Iedereen mag zelf beslissen met wie hij of zij wil trouwen of niet. Dat is niet aan de ouders. Afghanistan ‘is een van de meest vrouwvijandige culturen ter wereld, een eeuwenoud elixer van tribalisme, onwetendheid, islam, isolement en die merkwaardige gedragscode van de Pathaanse stammen, de *pashtunwali*.’ (p. 146)

Vreeken merkt terecht op dat ‘voor veel mensen cultuur, religie en lokale tradities één onontwarbare kluwen vormen.’ (p. 188). Dat is een probleem voor antropologen en sociale wetenschappers; vanuit moreel perspectief doet het er niet toe hoe of een handeling wordt geïnstigeerd door religie, cultuur of lokale traditie, het enige wat van belang is: is het een moreel goede handeling? Elke traditie dient moreel geëvalueerd te worden, door te deze te bekijken vanuit het perspectief van het slachtoffer, zoals met mijn theorie van Universeel Subjectivisme¹. Dat is waar de angel zit: de onderdrukkers weigeren (of zijn wellicht onmachtig) om hun handelen moreel te evalueren.

Dat de emancipatie van de vrouw een deel is van een groter wordende morele cirkel waarin ook de vrijheid van LBGQT’s wordt gerespecteerd en ook het recht om ongelovig te zijn of te worden, dat alles is nog lang niet besteed aan de islamitische landen die Vreeken bezoekt. Laat staan dierenrechten of toekomstige generaties. De weg naar een morele wereld, een rechtvaardiger wereld is heel heel lang. En de islam is en blijft een groot obstakel.

¹ Zie mijn boek *Philosophy for a Better World*, 2013.

Dominee, pastoor of rabbi? (4)

VERVOLG VAN HOOFDSTUK VI.

Hierbij komen dan nog zij die sneuvelen in zoogenaamd politieke oorlogen. Alleen 't ernstige van de zaak is in staat ons het lachen te beletten, als wij de dominee's hooren schelden op de "bloedige" Fransche revolutie en dan bedenken, dat het kleinste veldslagje in den oorlog van 1870 meer bloed kostte, dan de heele revolutie. Toen echter baden de dominee's aan beide kanten om Gods zegen bij het slachten!

Het akeligste komt echter nog. Sneuvelen in een veldslag, nu ja, er is iets en zelfs *veel* tegen te zeggen, 't is mensch-onteerend, 't is gruwelijk, 't is zelfs schandelijk, dat moorden op groote schaal, maar toch, men sneuvelt en is van de zaak af. Ofschoon, 100 miljoen blijft erg veel.

Maar wat te zeggen van de honderdduizenden, die letterlijk werden doodgemarteld? In kleine vuurtjes van nat hout verbrand; vastgebonden op een plank, met de voeten aan 't haardvuur gelegd en dan opgeschoven, naarmate de voeten en beenen langzaam, langzaam verbrandden en verkoolden; op pijnbanken uit elkander gerekt; in een ketel koude olie te vuur gezet en dan zachtjes, zachtjes opgestookt; met gloeiende tangen stukken vleesch uit het lichaam gerukt; met hamers de teeldeel vermorseld en vervolgens met touwtjes afgeknepen; met spijkers de nagels van handen en voeten opgescheurd en dan met tangen afgerukt; tongen afgesneden, oogen uitgestoken; gekweld, gemarteld op honderden manieren. En dat alles, omdat het arme slachtoffer andere fabeltjes geloofde dan zijne pijnigers en 't beter vond om het avondmaal te houden met brood dan met een ouwel!

En dan die onzinnige heksenprocessen, die nog zoo kort achter ons liggen. Wat al arme oude vrouwtjes — en ook jonge — werden ten brandstapel verwezen, nadat zij, het martelen op de pijnbank niet meer kunnende uithouden, aan hunne rechters (?) alles bekenden, wat deze maar wilden. Verboden omgang met den duivel? Zeker, alle nachten. Kinderen gehad bij Zijne Zwarte Majesteit? Natuurlijk, zooveel als de rechters maar verkozen.

Men meene niet, dat het slechts *enkele* slachtoffers waren, die op deze wijze "ter meerdere eere Gods" levend werden verbrand. In drie jaren tijds, en wel van 1627 tot 1630, dus 260 jaar geleden, werden openlijk verbrand: in de stad *Würzburg* 900 heksen; in *Bamberg* 1200 en in *Trier* 6500, zegge zes duizend en vijfhonderd. Is 't genoeg, lezer, om u aan te toonen, dat de Roomsche-Katholieke kerk den naam "*liefderijke*" met eere draagt? CALVYN verbrandde in Genève in drie maanden tijds 34 van die arme schepsels. Dit ter verfrissching voor hen, die meenen, dat alleen "die Roomschen" zulke liefelikheden uithalen. Kent gij art. 36 van de geloofsbelijdenis der gereformeerde kerk?

Wij gelooven dat onze goede God de Overheid het zwaard in handen heeft gegeven tot straffe der boozen en tot bescherming der vromen. En haar ambt is niet alleen acht te nemen en te waken over de politie, maar ook de hand te houden aan den heiligen kerkendienst: om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst.

De heeren gereformeerden zijn nog nooit ergens geheel heer en meester geweest, of zij hebben getoond, dat het hun ernst was met hunne geloofsbelijdenis. Als we nu hunne tegenwoordige bondgenooten, de Roomsche-katholieken, nog even vertellen,

dat de mis, volgens den 30e Zondag van den Heidelbergschen Catechismus, niets anders is dan eene vervloekte afgoderij, dan weten ook deze wat hun te wachten staat volgens de eischen der Gereformeerde kerkleer. Is het bloed en bloederigheid genoeg? "Nooit", zegt prof. HUXLEY, "zijn de eerste Christenen zóo wreedaardig vervolgd door de Romeinsche keizers, als later, onder 't voorwendsel van hekserij, mannen, vrouwen en kinderen door de zoogenaamde Christenen."

HOOFDSTUK VII.

De heeren Roomschen en Gereformeerden trachten ons tegenwoordig wijs te maken, dat zij, als ze weer ergens baas werden, niet meer zoo onaangenaam te werk zouden gaan*). Vroeger, nu ja, ze ontkennen niet, dat er toen wel eens wat ruw met andersdenkenden is omgesprongen. Zoo hier en daar is toen wel eens, half bij vergissing, een enkel kettertje verbrand. En dat van die heksen, daar is ook wel iets waars in. Maar ze zijn nu wijzer geworden. De tijden zijn veranderd en brandstapels en dergelijke veraangenamingen van het leven zijn voor goed verdwenen. Nu, dat vermoed ik ook. Echter alleen onder voorwaarde, dat de heeren nooit weer de macht krijgen ze op te richten. Want mochten ze die wèl krijgen, dan zullen ze weer genoodzaakt worden te branden en te moorden als vroeger, en zulks op gezag van hunnen Bijbel, en omdat de aard van hun geloof dat meebrengt.

Op gezag van hunnen Bijbel. Of zijn wellicht in de laatste jaren sommige gedeelten van den Bijbel bij speciale boodschap van God herroepen? Me dunkt, dan zouden we daarmee in kennis zijn gesteld. Ik weet niet beter, of zij beschouwen nog steeds den geheelen Bijbel als door God ingegeven, en dan zullen ze er niet aan mogen denken, om allerlei bloeddorstige bepalingen eenvoudig onuitgevoerd te laten, alsof 't artikelen uit een Nederlandsch drankwetje waren.

De tooveres zult gij niet laten leven, staat in Ex 22:18, en het recept, hoe te handelen met mannen of vrouwen, die eenen waarzeggenden geest hebben, luidt in Leviticus 20:27 kort en bondig: steenigen. Die arme spiritisten!

*) Vele radicalen en ongeloovigen, die de heeren nooit aan 't werk zagen, laten zich door die belofte inpalmen en uit walging over zoogenaamd "liberaal" wanbestuur kon men zelfs in 1888 bij de kamerverkiezingen in vele plaatsen een soort van politiek verbond tusschen clericalen en radicalen opmerken.

Dominee, pastoor of rabbi? is de titel van een boekje, zonder auteursnaam uitgegeven maar geschreven door J.G. ten Bokkel, dat in 1890 door de vereniging De Dageraad werd uitgegeven. Het was een groot succes, dat ook veel reacties en polemieken uitlokte. Meer drukken volgden; 47.000 exemplaren werden verkocht. Jan Gerhard ten Bokkel (1856-1932) was jarenlang lid van De Dageraad en is ook auteur voor en redacteur van het gelijknamige tijdschrift geweest. In een nog onvoorspelbaar aantal afleveringen biedt de Redactie u dit grootste succesnummer van onze vereniging ter lezing aan. Hier en daar heb ik eigen noten toegevoegd.

René van Elst, hoofdredacteur

Wie goden dient behalve "den Heere", zal gedood worden. Daar nu bv. de Roomschen zich bij 't vieren der mis, zooals we zagen, schuldig maken aan afgoderij, aan het dienen van een afgod, zal het dooden niet mogen uitblijven.

Wat ons arme ongelovigen betreft, daar zal wel niet veel omslag mee gemaakt worden. Het verdelgen van alle *Kanaänieten, Amoriëten, Hethieten, Fereziëten* en andere *ieten* blijft steeds plicht voor elken geloovige. En die geloovers hebben van hun standpunt volkomen gelijk, dat zij zoo streng mogelijk optreden. Een geloovige *kan* en *mag* niet verdraagzaam zijn, — en hij is het dan ook niet.

Staat er niet eene eeuwige zaligheid op 't spel? dreigt er niet eene eeuwige verdoemenis? Met alle middelen moet een braaf geloover zijne medemenschen beletten om helwaarts te marcheeren, goedschiks of kwaadschiks moet de hemel bevolkt worden. 't Is immers veel beter, de menschen hier eventjes te verbranden, dan dat zij eeuwig in de hel moeten braden!

Dwingt ze om in te gaan, dwingt ze met alle middelen. Zijn gevangnissen en geeselpalen niet voldoende, dan maar galgen; helpen ook deze niet meer, dan maar brandstapels! Nog eens, een eerlijk, beslist geloovige *kan* niet verdraagzaam zijn, de eer van zijnen God is er mede gemoeid en het eeuwige heil zijner medemenschen. Zou hij dan terugtreden voor krasse middelen? *Neen*, leert de geschiedenis, en *neen* zeggen we haar volmondig na. De dwingelandij van de Fransche Hugenoten, zoo spoedig zij in eenige stad heer en meester waren; de tirannie van onze tegen Spanje vechtende voorouders, wanneer zij de handen vrij hadden, zij zeggen ons meer dan boekdeelen zouden kunnen doen.

Hebt ge wel eens gelezen, op wat humane wijze de Calvinistische geuzen-generaal en edelman DIEDERIK SONOY zijne Katholieke gevangenen behandelde? Hij liet ijzeren kastjes maken, zoowat een voet lang en breed en een halve voet hoog. Daarin zette hij eene levende rat en dan werd het kastje op het bloote lijf, bij voorkeur op den buik, van een behoorlijk vastgebonden gevangene geplaatst. Nu werd het onderste schotje weggetrokken, zoodat de rat zich op het bloote lijf van den schuldige (?) bevond, waarna boven op het kastje vuur werd aangebracht. De hitte in het hokje noodzaakte de rat een uitweg te zoeken, en overal tegen ijzer stootende, bleef natuurlijk niets anders over dan dien weg te zoeken in en door den gevangene. De rest laat zich denken. Lief, hè? DAVID zou 't nauwelijks verbeteren, ofschoon ook die "man naar Gods harte" zeer bekwaam was in 't uitdenken van nieuwe middeljes, om de Kanaänieten en ander gespuis te overtuigen van de goedheid des Heeren Zebaoth!

HOOFDSTUK VIII.

Gaarne wil ik toestemmen, dat het zeer onwaarschijnlijk is, ooit weder de Calvinisten of Katholieken machtig genoeg te zien worden, om hun geloofsijver zóó bot te vieren als vroeger. Ze mogen ons nog jaren lang wat plagen en sarren en het volk dom houden, tot branden zullen ze 't vooreerst wel niet brengen. Mijne grootste grief van heden tegen hun is, dat zij met hun geloof ons alle levenslust en vrolijkheid ontnemen en er steeds op uit zijn, om van onze aarde een jammerdal te maken. 't Is zooals MIRZA SCHAFFY zingt: *Die Lust ist im Lande verloren worden.*

GOETHE, de beroemde Duitsche dichter en wijsgeer, verklaarde dat van de vier zaken, die hij haatte met gloeienden haat, het kruisteeken er ééne was. En elders drukt hij zijn leedwezen uit,

dat de stichter van den Christelijken godsdienst niet drie jaren vroeger gekruisigd is, vóór zijn openbaar optreden:

"Sla mij den dweeper aan 't kruis, zoodra hij de dertig bereikt heeft; "Kent hij de wereld eerst goed, hij wordt van bedrogene een fielt."

Wij hebben nu hier niet te onderzoeken, of GOETHE den persoon van JEZUS, zooals hij ons wordt beschreven in de evangeliën, ook onrecht deed. Hij had behoefte om zijnen haat te luchten tegen hem, die, naar zijne meening, de oorzaak was, dat eene schoone aarde vergiftigd en verpest werd door den sombersten en treurigsten van alle godsdiensten.

Door het eeuwige voorpreeken van de tien geboden en andere bijbelsche voorschriften en het voortdurend aandringen op bidden en niet zondigen, ten einde daardoor de hel te ontloopen en een plaatsje in den hemel machtig te worden, zijn onze karakters door en door bedorven. Het verrichten van eene edele daad om haarzelve is uitzondering geworden, de gedachte aan loon en belooning werd regel. Onze stoere zeelui wagen lijf en leven in de reddingsboot om arme schipbreukelingen te redden, en als het gelukt is, sjacheren ze om een paar kwartjes meer tot belooning voor de moeite. De heele aarde is ééne groote sjacherboel geworden, grootendeels tengevolge van dat voortdurende sjacheren met God over onze zaligheid.

Er is bijna geen Christen, of zijn leven wordt voor een gedeelte verbitterd door de gedachte aan den dood, die toch zeker ééns komen moet. Heidenen, Indiërs en ook Mohamedanen zien met kalmte het uur van sterven te gemoet; ze weten zeker, dat ze óf vernietigd zullen worden, óf aan de andere zijde van 't graf een allervroolijkt leventje zullen leiden. En wij Christenen? In 't gunstigste geval komen we in den hemel, een allervervelendsten hemel, waar 't genoeg bestaat in halleluzingen en kijken naar God. De meerderheid echter komt in eene nog veel onaangenamer plaats en zal daar eeuwig mogen branden. Zóó luidt de troostrijke christelijke voorstelling. Dat het leven der volbloed-gelovigen vergiftigd wordt door deze gedachte, behoeft geen betoog. Behooren zij zelve ook al tot de uitverkoren halleluja-zangers, dan is toch de gedachte aan de aanstaande verdoemenis van ouders, kinderen, broers of zusters voldoende, om allen levenslust te verbannen. Zij weten het: Wijd is de poort en breed is de weg die ten verderve leidt en velen zullen hem betreden. Volgens den godzaligen REIMARUS wordt er van de 1000 menschen nog niet één zalig. 't Is werkelijk een verheven en allerplezierigst idéé, en vreemd is 't niet, dat JEZUS nooit lachte.

Maar ook de half-geloovert doorleven menig benauwd oogenblik bij de gedachte aan den dood, of liever aan het naden-dood. Het bijgeloof, waarin we zijn opgegroeid, zegt LESSING terecht, verliest nog niet dadelijk zijnen invloed, nadat we tot meer heldere inzichten kwamen; een geboeide wordt niet vrij door te spotten met zijne ketenen. Het vroeger geleerde houdt de meeste menschen nog steeds gekluisterd in vreeze en angst. Ze gelooven wel niets van al die gekheid, maar... jongens, er moest toch eens iets van aan zijn. Nauwelijks zijn ze een beetje ziek, of ze denken er al over, om 't met dominee en "onzen lieven Heer" maar weer bij te leggen. Worden ze beter, dan lachen ze om hun eigen angst, maar 't gaat niet van harte.

WORDT VERVOLGD

Sinds 1856

Atheïstisch-Humanistische Vereniging

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel:
het bevorderen van het vrijdenken.

Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
en onze facebook-
pagina

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een regiokring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijegedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

